

**Національний Університет «Одеська юридична академія»
Кафедра Історії держави і права
Наукова бібліотека НУ «Одеська юридична академія»
Науковий гурток з історії держави і права України та зарубіжних країн»**

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ ТА ЙОГО ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ

*збірник матеріалів науково-методичного кругло столу
20 листопада 2020*

**Одеса
2020**

Редакційна колегія:

д.ю.н., професор, зав. кафедри історії держави і права Національного університету «Одеська юридична академія» Х. Н. Бехруз;

голова студентського наукового гуртка з історії держави і права України та зарубіжних країн к.ю.н., доцент Н. В. Єфремова;

директорка Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія» Т. Ю. Іванійчук.

Павло Скоропадський та його державотворча діяльність : зб. матеріалів наук.-метод. круглого столу [Електронний ресурс] / ред. кол. : Х. Н. Бехруз, Н. В. Єфремова, Т. Ю. Іванійчук ; Національний університет «Одеська юридична академія» (м. Одеса, 20 листоп. 2020 р.). – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2020. – 78 с. – Режим доступу : <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/13802>; DOI 10.32837/11300.12223

До збірника матеріалів науково-методичного круглого столу Павло Скоропадський та його державотворча діяльність увійшли результати історико-правових досліджень важливих питань з історії українського державотворення доби Української Держави за П. Скоропадського. Матеріали представлені в авторській редакції. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

ЗМІСТ

Вітальне слово з нагоди відкриття круглого столу

Бехруз Хашматулла Набійович – д.ю.н., проф., зав. кафедри історії держави і права НУ «ОЮА.

ДОПОВІДІ:

- 1. Горяга Оксана Вікторівна** – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «ОЮА»
«ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ: ЛЮДИНА, ПОЛІТИК, ПАТРІОТ».....6
- 2. Войтова Катерина Русланівна** – бакалавр 1 к. факультету міжнародно-правових відносин Національного університету «ОЮА»
«АНАЛІЗ ПРИЧИН ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ 29 КВІТНЯ 1918 р.» 9
- 3. Корнієнко Ірина Валеріївна** – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «ОЮА»
«УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ГРОМАДА» ТА ЇЇ ПРОГРАМА У СВІТЛІ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ КРИЗИ В УНР».....15
- 4. Єфремова Наталя Володимирівна** – к.ю.н., доцент, доцент кафедри історії держави і права Національного університету «ОЮА»
«ХАРАКТЕРИСТИКА 2-Х ПРОЄКТІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 р.».....20
- 5. Барановський Петро Петрович** – аспірант 1 р.н. Загально-теоретична юриспруденція
«СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО».....27
- 6. Николаєнко Єлизавета Русланівна** – бакалавр 1 к., гр. 2 факультету міжнародно-правових відносин Національного університету «ОЮА»
«ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА П. СКОРОПАДСЬКОГО З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ».....32
- 7. Іванійчук Таїсія Юріївна** – к.б.н., директорка Наукової бібліотеки Національного університету «Одеська юридична академія»
«ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ НАУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА П. СКОРОПАДСЬКОГО».....37
- 8. Рубан Анастасія Іванівна** – бакалавр 1 к., 4 гр. факультету міжнародно-правових відносин Національного університету «ОЮА»
«ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА П. СКОРОПАДСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ».....41
- 9. Стефанчишена Тетяна Михайлівна** – зав. інформаційно-бібліографічного відділу Наукової бібліотеки Національного університету «ОЮА», науковий працівник
«РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ П. СКОРОПАДСЬКОГО».....46
- 10. Гаврилова Регіна Вадимівна** – бакалавр 1 к., факультету

- журналістики Національного університету «ОЮА»
«УКРАЇНОМОВНЕ ПИТАННЯ В ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ П. СКОРОПАДСЬКОГО».....48
11. **Даниленко Анастасія Вікторівна** – бакалавр 1 к., 2 гр. факультету міжнародно-правових відносин Національного університету «ОЮА»
«РОЛЬ П. СКОРОПАДСЬКОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА В 1918 р.».....53
12. **Кузнецов Олександр Максимович** – Здобувач вищої освіти 1 курсу Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів Національного університету «ОЮА»
«УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПЛАНХ П.СКОРОПАДСЬКОГО».....58
13. **Бондар Євген Сергійович** – бакалавр 1 к., 2 гр. факультету міжнародно-правових відносин Національного університету «ОЮА»
«ДІЯЛЬНІСТЬ П. СКОРОПАДСЬКОГО НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ».....62
14. **Фіалко Ангеліна Вадимівна** – бакалавр 1 к., 4 гр. факультету міжнародно-правових відносин Національного університету «ОЮА»
«ВІЙСЬКОВІ РЕФОРМИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО: ЇХ АНАЛІЗ ТА ЗНАЧЕННЯ».....68
15. **Півень Дмитро Олегович** – аспірант заочної форми навчання Національного університету «ОЮА»
«ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА П. СКОРОПАДСЬКОГО».....73

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники та організатори круглого столу! Вітчизняна історія впродовж віків – багата на приклади державотворчих устремлінь українського народу і його боротьби за державність, на злети і падіння, якими встелений шлях України до незалежності. У 2018 році ми посвячували ювілейну 100 річну дату з дня проголошення Української Держави, але увага до цієї теми не зменшується і сьогодні. Вивчення державотворчої та етнонацієтворчої діяльності гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі є важливою науковою проблемою, яку вітчизняним дослідникам необхідно професійно вирішувати, тому що ґрунтовне вивчення нашого складного минулого, власного етнонаціонального державотворення, дає нам можливість проаналізувати звершення і прорахунки співвітчизників та використати їх досвід у розбудові сучасної Української Держави.

Багатогранна діяльність П. Скоропадського заслуговує на увагу передусім із точки зору його внеску в українське державотворення. Оцінка факту проголошення Української Держави, її легітимність викликають у історико-правовій літературі палкі дискусії і характеризується дослідниками інколи з діаметрально протилежних позицій. Аналіз і оцінка особистого внеску П. Скоропадського в розбудову української державності, здобутків і прорахунків у справі державотворення неможливі без врахування тих складних обставини, в яких опинилась Україна навесні 1918 року. Як незаперечний факт слід визнати, що проголошення Української Держави стало продовженням державотворчого процесу в Україні, викликаного попередніми революційними подіями.

Але, пошук істини – річ складна, як складним є і феномен самого Гетьманату. Навіть на «наукових терезах» важко визначити вагу діяльності Гетьмана. Проте, якщо ми згадаємо хоча б один державний акт, затверджений Павлом Скоропадським 14 листопада 1918 р. «Закон Української Держави про заснування Української Академії Наук у м. Києві», то й цього буде достатньо для ствердження про далекоглядність його дій.

Приємно відзначити, що проведення цього заходу стало можливим завдяки зусиллям дослідників різних рівнів підготовки, від студентів-початківців до знаних фахівців. Налагодження в такий спосіб співпрацю науковців Університету з молодими дослідниками дозволяє сприяти важливому процесу підтримки та живлення наступності в історико-правовій науці. Як відомо, вища освіта в стінах Національного університету «Одеська юридична академія» спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного та соціально-культурного прогресу. Високоякісна освіта має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу. Багата історія, славні традиції, внесок випускників у розвиток правової системи України, велика духовна спадщина, примножена поколіннями дослідників є тим природним потенціалом, який університет вносить в правовий і культурний розвиток нашої країни.

Завідувач кафедри Історії держави і права,
д.ю.н. професор

Бехруз Х.Н.

Горяга Оксана Вікторівна
к.ю.н., доцент,
доцент кафедри історії держави та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ: ЛЮДИНА, ПОЛІТИК, ПАТРІОТ

Скоропадський Павло Петрович (15(03).05.1873—28.04. 1945) — державний і військовий діяч, Гетьман всієї України та військ козацьких (1918). Народився в місті Вісбаден (Німеччина). Походив зі старовинного українського старшинсько-шляхетського роду. Син Петра Скоропадського та Марії з дому Миклашевських.

Дитячі роки провів у родинному маєтку Тростянець. На формування поглядів та виховання великий вплив справив дід Іван Михайлович, колишній полтавський губернський предводитель дворянства, меценат і доброчинець, засновник Тростянецького дендропарку. Після смерті батька та діда навчався в Пажеському корпусі в Санкт-Петербурзі (1886-1893), по закінченні якого вийшов корнетом у Кавалергардський полк.

У січні 1898 р. одружився з Олександрою Дурново, яка народила йому трьох доньок, та трьох синів. Учасник російсько-японської війни 1904-1905 років. Учасник Першої світової війни, відзначився в перших боях і отримав у жовтні 1914 р. орден святого Георгія 4-го ступеню. За військову звитягу отримав звання генерал-лейтенанта.

Із січня 1917 року призначений командиром 34-го армійського корпусу, що стояв в Україні. Із початком Української революції долучився до українізації армії, став командиром 1-го Українського корпусу. У жовтні 1917 р., у Чигирині, на з'їзді Вільного козацтва був обраний отаманом. 29 квітня 1918 р. став гетьманом Української Держави [1].

Попри бойкот українських соціалістів, дуже короткочасне існування Гетьманату було заповнене надзвичайно інтенсивним і плідним процесом українського державотворення. Саме з правлінням П. Скоропадського

пов'язують процес ефективної розбудови державних інституцій, формування апарату на місцях, започаткування державної служби в Україні та багато інших позитивних надбань. Так, посеред інших здобутків гетьманського управління доцільно назвати введення та зміцнення в Українській Державі національної валюти; започаткування функціонування Державної скарбниці, Українського державного банку, митної та податкової системи; відновлення системи монополій та збільшення прибутків. Новацією стало прийняття державного бюджету, прийнятого в червні 1918 року та затвердженого в "Правилах про порядок розгляду Державного бюджету й фінансових кошторисів на 1918 рік". Як нащадок козацького роду Гетьман приділяв увагу відродженню козацтва як соціальній основі Української держави.

До здобутків гетьманського уряду слід також віднести зовнішньополітичні, серед яких утворення 11 дипломатичних і майже 50 консульських представництв Української Держави у 20 країнах, та 12 дипломатичних і 42 консульські представництва з 24 держав у власній державі.

У питаннях внутрішньої політики Скоропадський дотримувався засад: відновлення приватної власності на землю та повернення її в товарний обіг, створення боекзатної армії, започаткування українського культурно-освітнього простору.

У сфері культурно-освітньої організації здобутки Гетьманату виявилися найпомітнішими внаслідок появи за державний кошт: Академії наук, національної бібліотеки, університетів, галереї мистецтв, оперного театру, історичного музею, хорової капели, симфонічного оркестру, театрів. Українізація середньої та вищої школи в цей період набула розмаху [2].

Одним із пріоритетних напрямків своєї діяльності П. Скоропадський визначав законотворення. За час правління Скоропадського в Українській Державі було ухвалено понад 500 нормативних актів. Офіційними актами державної влади були – Гетьманські Грамоти, які характеризували етапи існування Української Держави. Серед них "Грамота до всього українського народу" від 29 квітня 1918, яка заклала правові підвалини гетьманської влади в

Україні; "Закони про тимчасовий державний устрій України". Скоропадський ініціював розробку проектів державних символів Української Держави.

В Українській Державі зазнала змін і система судочинства, відновивши дореволюційну систему судочинства. Почала роботу митна служба з вересня 1918 року, відкрились прикордонні пункти. Між Україною та Центральними державами підписано "Угоду про мито" внаслідок чого врегульовано обсяги платежів на кордоні Української Держави.

Значною мірою ці здобутки були створені у надзвичайно короткий термін. Це була справжня лабораторія українського державного будівництва, яка спиралася на конкретний професійний досвід її учасників і реанімацію досягнень державотворення в історичному минулому України.

Павло Скоропадський знаходився у влади сім з половиною місяців. Більшість істориків цей період характеризують як період соціального та громадського спокою, культурно-освітнього й економічного піднесення.

Водночас П. Скоропадського називають і однією з найсуперечливіших постатей на чолі країни – адже, попри державотворчі успіхи, він припустився й певних помилок, які, власне були притаманні в тій чи іншій мірі всім національно-державним утворенням періоду 1917–1921 рр.[3].

14 грудня 1918 року Павло Скоропадський зрікся влади і таємно виїхав до Німеччини. Він залишився лідером частини української політичної еміграції – гетьманського руху. Помер 26 квітня 1945 року від поранення під час бомбардування у Баварії [4].

Але звертаючи увагу на дискусійність оцінок державотворчої діяльності П. Скоропадського в науковій літературі доцільно звернути увагу на пророчі слова видатного ідеолога гетьманського руху В. Липинського: "Образ Гетьманської України, який ми винесли з нашої історичної традиції, із народних сказань, із наших сімейних пам'яток і сімейних споминів – у всіх нас далеко ще не однаковий, не однаково ясний" [5]. Ці слова, які стосувалися XVII–XVIII ст., можна віднести і до Української Держави 1918 р. Для когось гетьман є патріот, для когось – іноземний ставленик, але незаперечним є той факт, що він

намагався розвивати Українську Державу як цивілізовану європейську державу. Його спроба залишила нам важливий досвід державного будівництва, який залишив відбиток у свідомості населення і який не можна ігнорувати на сучасному етапі українського державотворення. А для того, щоб цей образ став яснішим, потрібні подальші дослідження.

Література:

1. *Інститут історії України . Національна академія наук України. Матеріали.* URL.http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Ukrainska_Derzhava
2. <https://golos.kyivcity.gov.ua/news/8859.html>
3. *Український інститут національної пам'яті. Матеріали.* URL.
http://www.uinp.gov.ua/informaciyni_materialy/derzhsluzhbovcyam/ukrayinska-derzhava-pavla-skoropadskogo
4. *Центральний державний архів зарубіжної україніки. Матеріали.* URL.
<https://tsdazu.archives.gov.ua/archives/3728>
5. *Липинський В. Листи до братів-хліборобів. К., Філадельфія, 1995. Т. 6. Кн. 1. С. 101.*

Войтова Катерина Русланівна

бакалавр I к.

факультету міжнародно-правових відносин

Національного університету

«Одеська юридична академія»

Наук. керівник – доцент Н.В. Єфремова

АНАЛІЗ ПРИЧИН ДЕРЖАВНОГО ПЕРЕВОРОТУ 29 КВІТНЯ 1918 р.

1918 рік від самого початку видався для УЦ Ради насиченим. Кожен з ключових українських політиків того часу бачив себе рятівником батьківщини, який приведе країну до процвітання. Всі разом вони мріяли побудувати світовий соціалізм, який передбачав, що все потрібно справедливо поділити між всіма людьми. Оскільки всіх людей було багато, а всього – мало, у межах України це призвело до анархії.

УЦ Рада не бачила необхідності формувати велике і професійне військо. Та навіть якби звернула на те увагу – коштів на утримання армії не було. Закон УЦ

Ради «Про утворення українського народнього війська» від 3 січня 1918 р. [1, арк. 2] практично знищував ідею створення збройних сил УНР. Суттєві прорахунки УЦ Ради вели до важких наслідків, роблячи УНР беззахисною перед іноземною інтервенцією. Навесні 1918 року УЦ Рада на чолі з Михайлом Грушевським із допомогою німецьких та австро-угорських військ змогла вигнати більшовиків з України на деякий час. Однак це не допомогло вирішити всі наявні проблеми. Блукаючи між різними політичними гаслами УЦ Рада так і не стала виразником інтересів усього суспільства тогочасної України. У складі Ради абсолютно домінували ліві політичні сили, тоді як праві – правоцентристські – були слабо представлені. При цьому УЦ Раду все одно роздирали між партійні протиріччя. Ефективного державного апарату не було.

Молодій УНР дуже бракувало досвідчених управлінських кадрів, більшість з яких або не відповідали ідеологічним уподобанням лідерів УЦ Ради, або самі не бажали співпрацювати з новою владою. Часто вирішальними факторами у призначенні на державні посади ставали показовий патріотизм та особисті зв'язки кандидатів. Збройні сили УНР лише формувались і були слабо організовані та не чисельними. Отже без іноземної допомоги УЦ Рада, попри всі зусилля, не змогла захистити Батьківщину від більшовизму.

Заможні верстви суспільства були незадоволеними більшістю нових законів, особливо тих, що встановлювали скасування приватної власності на поміщицькі землі, їх передачу без викупу селянам, встановлення державного контролю над виробництвом та ін. Економічна криза в Україні та введення іноземних військ на її територію також не додавали популярності керівництву УНР. Уклавши Брест-Литовську угоду з Німеччиною й Австро-Угорщиною УЦ Рада, навряд чи усвідомлювала усі наслідки взятих на себе зобов'язань. Обидві нові союзниці не збиралися допомагати Україні задарма. Вони конче потребували поставок сільськогосподарської продукції та промислової сировини, оскільки самі опинились на межі катастрофи.

Але ситуація в УНР теж виявилась близькою до катастрофи. УЦ Рада не могла взяти бурхливу ситуацію у країні під свій контроль та вчасно виконати

всі зобов'язання. З поверненням до Києва, УЦ Рада в березні 1918 р. оголосила про продовження нею внутрішньої політики соціалізації, що призвело до активізації опозиційного уряду руху.

В середині березня 1918 р. П.Скоропадський утвердив опозиційну до УЦ Ради політичну організацію під назвою «Українська Громада», перетворену потім на «Українську народну громаду». До її складу входило 300-400 активних членів старшини і вояки Першого Українського корпусу, старшини Школи прапорщиків та козаки Вільного Козацтва. Крім окремих відділів переважно з офіцерів було сформовано Охотницький полк, яка об'єднала свої зусилля з Українською демократично-хліборобською партією та «Союзом земельних власників» з метою домогтися спільними зусиллями зміни уряду і внутрішньо-економічної політики Ради.

Серед основних засад організації були: створення надійних підвалин для досягнення процвітання, єдності та самостійності відродженої України, національної єдності усіх українців, проголошення української мови державною. Земельне питання мало б базуватися також на принципі гарантування права приватної власності. Водночас держава мала право відчуження землі у великих власників та забезпечення нею хліборобів та захисників держави. У галузі судочинства було встановлено завдання встановлення незалежності суду тощо. Окремим розділом програми став розділ про охорону здоров'я, культури і освіти, яким декларувалася турбота партії (УНГ) про всебічний розвиток освіти та її доступність для всього населення [2, с.43].

У той же час німці вимагали вирішення проблем, аби вчасно отримувати продовольство. Стосунки між Києвом і німецько-австрійськими «рятівниками» ставали дедалі напруженішими. 23 квітня 1918 р., у Києві відбулася спільна австрійсько-німецька нарада, в якій взяли участь ген. В. Гренер, військові представники з обох сторін та посланці Німеччини й Австро-Угорщини в Україні А. Мумм і Й. Форгач. Вони виступили за збереження української державності, але зі зміною правління. 24 квітня учасники наради ухвалили

рішення: «1. Співробітництво з Радою більше неможливе. 2. Не слід намагатися створювати в Україні “генерал-губернаторство”. 3. У прийнятний термін слід створити український уряд, але такий уряд, який буде підпорядковуватися наказам німецького та австрійського командування. Йому доведеться гарантувати власне невтручання у необхідні воєнні та економічні заходи центральних держав» [3, с.160].

Приблизно в той же час, у завідуючого німецькою військовою контррозвідкою та військовою поліцією, майора Генерального штабу Г. Гасе виник загальний задум щодо перевороту в УНР та повалення УЦ Ради. Він же й узявся за втілення його на практиці. А тим часом, відносини між УЦ Радою і німецьким військовим командуванням ще більше зіпсувала «справа Абрама Доброго». Впливовий банкір, член фінансової комісії УЦ Ради, забезпечував фінансові операції окупаційних військ з Рейхсбанком. 24-25 квітня 1918 р., за ініціативою кількох міністрів УНР, його було таємно вивезено з Києва до Харкова, що обурило німецьке командування [2, с. 69]. У відповідь на такий вчинок, 25 квітня 1918 р. Г. Айхгорн видав наказ про запровадження в Україні німецьких військово-польових судів, згідно з яким усі кримінальні злочини на території України вибірково могли підлягати німецькому військово-польовому суду[4]. Також було оголошено про заборону будь-яких мітингів і зборів та обмеження свободи слова і друку.

Відчуваючи небезпеку українські консервативні сили об'єднували свої сили, у квітні 1918 року вони об'єдналися навколо Павла Скоропадського – нащадка давнього гетьманського роду, заможного землевласника, колишнього генерала російської царської армії. Його кандидатура влаштовувала і німецьку сторону [2, с. 58-59].

Вже 26 квітня, зі згоди військового міністра УНР, німці роззброїли дивізію Синьожупанників, що була сформована в Німеччині з військовополонених вояків-українців російської армії. Щодо Січових стрільців, то вони були дезорієнтовані державним керівництвом УНР. Як згадував Є. Коновалець, Стрілецька рада ще за два тижні до перевороту дізналася про плани повалити

Центральну Раду і доповіла про це членам Центральної Ради есерам Лизанівському, Чечелю та Шрагу, проте Стрільці так і не отримали будь-яких вказівок з цього приводу. За кілька днів, стурбований бездіяльністю політичного і військового керівництва країни, Є. Коновалець особисто розповів про майбутній переворот М. Грушевському, але той відповів, що «нічого лякатися, що він сам навідувався у німецькому Командуванні й говорив з представником німецького Командування полк. Штольценбергом та що він має певні відомості, що Центральній Раді рішуче нічого не грозить» [5, С.267.]

На вечорі 28 квітня засідання УЦ Ради було перерване загоном німецьких солдатів. Лейтенант, який командував ними, наказав усім присутнім підняти руки вгору і здати зброю, якщо вони її мали. Після обшуку німці взяли під варту кількох міністрів, а невдовзі заарештували й голову уряду УНР Всеволода Голубовича [5, с. 268].

29 квітня 1918 року у цирку Петра Крутікова пройшов Всеукраїнський хліборобський з'їзд. Приміщення цирку не змогло вмістити 6432 уповноважених від восьми українських губерній та всіх охочих – загалом у з'їзді взяли участь близько 8 тисяч осіб [6, арк. 1].

За задумом заколотників, з'їзд мав стати громадською опорою перевороту та підтвердженням легітимності нової влади перед народом країни. Але в процесі роботи делегати розкололися на два табори. Селяни – дрібні власники вирішили відкрити окремий з'їзд хліборобів-демократів. Головне розходження полягало в тому, що хлібороби-власники не визнавали УЦ Раду, а дрібні власники з цим не погоджувалися. На пропозицію делегата Полтавщини про те, що вся влада повинна мати характер диктатури, збори відповіли вигуками "Браво!", "Ура!", "Гетьмана! Гетьмана!". В одній із лож з'явився Павло Скоропадський. Саме його і запропонував обрати гетьманом голова зборів Михайло Воронович. Відповіддю стали вигуки: Хай живе гетьман!» [7, с. 35–37].

Несподівано для багатьох делегатів було запропоновано обрати тут же гетьмана України. Після того, як з'їзд прийняв цю пропозицію розпочалося

балотування. Кандидатами були: генерал П. Скоропадський, лікар і член партії соціалістів-самостійників І. Луценко та наказний отаман Вільного козацтва І. Полтавець-Остряниця [8, арк. 78].

Так, делегати хліборобського з'їзду проголосили Скоропадського Гетьманом України, який звернувся до присутніх з короткою промовою: «Панове, дякую вам за те, що ви мені передаєте цю владу. Не для своєї користі беру я на себе тяготи тимчасової влади, одначе ви самі добре знаєте, що анархія всюди почала панувати і що тільки на вас, хлібороби, і на здравомислячі верстви ми будемо спиратися. Прошу Бога, щоб він дав нам силу та міцність врятувати Україну» [6, арк. 1-2]. Після цього П. Скоропадський і учасники з'їзду вирушили на Софійську площу, де в урочистій обстановці пройшло помазання на гетьманство.

З вечора 29 1918 року прихильники Гетьмана захоплювали адміністративні й урядові установи. В той час у Києві перебувало близько 5 тисяч військових, але майже ніхто з них не виявив бажання захищати УЦ Раду. Єдина збройна сутичка відбулася власне за сам будинок УЦ Ради. Німецькі війська демонстрували своє невторчання, але, як справедливо зазначав П. Скоропадський, «...очевидно готові були вмішатися, коли б на вулицях виникли більші розрухи» [9, арк. 1-2].

Павло Скоропадський звернувся до українського народу із Грамотою до всього українського народу, який оголосив про скасування Української Центральної Ради і уряду Української Народної Республіки. Права приватної власності, в тому числі й на землю, визнавалися «фундаментом культури і цивілізації» та відновлювалися у повному обсязі [10, с.115-116]. Разом із грамотою вийшли «Закони про тимчасовий державний устрій України». Гетьман Скоропадський перебрав на себе усі владні повноваження, встановлюючи в такий спосіб режим військової диктатури і започатковуючи новий етап української національної революції.

Література:

1. ЦДАВО України. Ф. 1076. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 2

2. Гай-Нижник П. Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу державність. К.: Крок, 2019. 626 с.
  3. Федюшин О. Украинская революция. 1917–1918. / Текст перевел Л.А. Игоревский. М. : Центрполиграф, 2007. 333 с.
  4. Нова Рада. 1918. 27 квітня.
  5. Коновалець Є. Спомини й уваги // Кучабський В., Безручко М., Коновалець Є. Золоті ворота. Історія Січових Стрільців. 1917 – 1919. Львів; Рочестер, 2004. С.267.
  6. ДАМО. Ф. р-5547. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 1.
  7. Дорошенко П. Історія України: 1917-1923 рр. Т. 2: Українська Гетьманська Держава. Ужгород, 1932. 427 с.
  8. ЦДАВО України. Ф.4547. Оп.1. Спр.1. Арк.78.
  9. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Київ-Філадельфія, 1995. 493 с.
10. Історія української Конституції / Українська правнича фундація; упоряд.: А. Г. Слюсаренко, М. В. Томенко; вст. ст. С. П. Головатий. Київ: Право, 1997. XV, 443 с.

Корнієно Ірина Валеріївна

к.ю.н., доцент,

доцент кафедри історії держави і права

Національного університету

«Одеська юридична академія»

УКРАЇНСЬКА НАРОДНА ГРОМАДА ТА ЇЇ ПРОГРАМА У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПЛАНАХ П. СКОРОПАДСЬКОГО

Буремний 1918 рік ставив для України нові випробування. В умовах глибокої політичної, економічної та соціальної кризи в УНР УЦ Рада вирішувала питання про порятунок країни від більшовицької інтервенції. Рада народних міністрів УНР, яка перебувала у Житомирі, прийняла рішення просити військової допомоги у Німеччини. Її делегації у Брест-Литовську було передано заклик до німецького народу із проханням про надання допомоги. Переговори було завершено 9 лютого 1918 року підписанням так званого «хлібного миру», який мав обоюдовигідні позиції для сторін.

Так, у лютому 1918 року на територію УНР вступили німецькі та австро-угорські війська. Вони поступово просувалися на Схід і Південь України, не зустрічаючи значного опору. З приходом до УНР командування німецьких та австро-угорських військ активно декларувало своє невтручання у внутрішні справи держави, але ставши свідком реальної ситуації, було змушено реагувати відповідно реальних обставин. Тим часом, УЦ Ради не була спроможною

стабілізувати ситуацію і все більша частина українців розчаровувалась у її діяльності.

Повернувшись наприкінці лютого 1918 року до Києва і не бажаючи співпрацювати з УЦ Радою П. Скоропадський почав діяти самостійно. Аналізуючи ці обставини український дослідник Ю. Латиш пише: «Після повернення Центральної Ради на німецьких багнетах П. Скоропадський згуртовує навколо себе сили, незадоволені її політикою. Союзниками генерала стали Українська демократично-хліборобська партія та Союз земельних власників, що виступали за збереження поміщицького землеволодіння. Німецька контррозвідка, яка в цей час підшукувала кандидата на роль правителя України, характеризувала П. Скоропадського так: – аристократ, монархіст, генерал, багатий поміщик, слабовольний, але честолобивий. Крім того, німецьке командування бажало бачити на чолі держави військового. Тому з-поміж інших кандидатів перевагу віддали П. Скоропадському» [1, с.62]. Отже в умовах, коли німецьке командування в УНР виношувало плани щодо державного перевороту, П. Скоропадський мав схожі задуми.

Готуючись до активної політичної боротьби, у березні 1918 року він виступив одним з ініціаторів створення таємної організації «Українська громада», яка згодом була перейменована на «Українську народну громаду». Саме її П. Скоропадський планував перетворити у політичну партію для забезпечення собі надійної підтримки.

Серед провідних членів УНГ були: працівник залізниці О. Лупаков, інженер-залізничник Б. Бутенко, член Союзу земельних власників О. Вишневський, великий землевласник, полковник у відставці й лідер київських монархістів Ф. Безак (близький до німецького командування), банківський діяч А. Ржепецький, правник Парчевський, правник і економіст О. Палтов, М. Гіжицький, генерал-майор В. Дашкевич-Горбатський, полковники В. Каракуца, В. Глинський, підполковник Бенецький, капітан С. Богданович, осавул В. Кочубей, підпоручник Яворський-Кулібаб, прапорщики Г. Лук'яненко-Лук'янов, В. Павелко, Г. Зеленевський, рот містр О. Сахно-Устимович,

наказний отаман Вільного козацтва І. Полтавець-Остряниця, інж. О. Крига та інші [2, с.45-46]. У Києві до складу Української народної громади входило близько 300–400 членів та прихильників (старшини і вояки Першого Українського корпусу, старшини Школи прапорщиків та козаки Вільного козацтва, окремі цивільні діячі, окремі члени Союзу землевласників).

У політичних проєктах майбутнього гетьмана ця організація займала важливе місце, а її устрій, завдання та склад ми пропонуємо розглянути більш детально. У своїх спогадах П.Скоропадський прямо пише про свою участь у розробці програми партії, яка складалася з 39 пунктів. У мемуарах він згадував власну працю над нею разом із своїм майбутнім секретарем О. Лупаковим. Можливо в роботі над розробкою програми приймав участь юрист, присяжний повірений Іван Дусан, активний член Союзу хліборобів-власників та юрист з Українського правничого товариства Парчевський – переконаний українець-ідеаліст [3, с.133].

Доцільно зазначити, що до недавнього часу нічого не було відомо про остаточний варіант програми, тому єдиним можливим шляхом відтворення програми УНГ уявлялася її реконструкція за згадками, розкиданими у мемуарах гетьмана та за допомогою російськомовної чернетки проєкту програми, знайденої українською дослідницею Тетяною Геращенко.

З аналізу цих матеріалів можна побачити, що значна частина програми відводилась критиці УЦ Ради. Серед основних програмових засад організації були: створення твердих підвалин для досягнення самобутності, процвітання, єдності та самостійності наново відродженої України, національної єдності усіх українців, проголошення української мови державною [4, с.199]. Розробники програми наголошували на необхідності сильної влади, майже диктатури, яка була б здатна відновити адміністративний апарат, створений за УЦ Ради.

Аналізуючи програму УНГ можна побачити, що її члени не передбачали змінити назву країни, бо не відстоювали повернення монархічної форми правління в Україні. Стара назва – Української Народної Республіки їх цілком задовольняла, але вони виступали також і проти радикальної більшовицької

політики, закликаючи зважати на досвід «національно-історичного минулого». Отже ідея народного суверенітету, притаманна державотворчим традиціям України бралася до уваги розробниками програми УНГ. Остаточне визначення форми державного устрою та політичного режиму в Україні вони передбачали встановити пізніше, підчас встановлення «вільно висловленої волі народу» [4, с.199]. Ідея відродження інституту Гетьманства в проекті не висловлювалася, і взагалі форма правління не була чітко окресленою.

У програмі також було відзначено низку інших важливих питань. Так, наприклад, там наголошувалось, що право приватної власності громадян України є основою людської культури. Отже, відповідно і ґрунтове питання повинно було спиратися на цю основу. Водночас, у програмі зазначалось, що держава мала право відчуження землі у великих власників та забезпечення нею хліборобів, насамперед козаків і тих, хто захищав Україну від її ворогів. Для цього П. Скоропадський вважав необхідним проведення примусового викупу великих маєтків. Саме дрібних власників він вважав сіллю України і мріяв бачити свою батьківщину вкритою дрібними високотоварними господарствами.

Стосовно визначення питань у промисловості та з робітничого питання матеріалів не було знайдено, з'ясовано було лише дві складові: об'єднання всіх власників проти соціалістичних експериментів та намагання уникнути крайнощів «лютого капіталізму» [5, с.144]. На думку Г. Папакіна: «досить компромісною була національна програма, яка будувалася на визнанні закономірності існування українського руху, задоволення національних потреб українського народу, але разом з тим визнавалася шкідливість повного розриву з Росією, небажаність державної антиросійської політики.» [5, с.144].

Аналізуючи програму УНГ сучасні дослідники П. Гай-Нижник зазначив, що: «Найбільш ґрунтовно і широко був представлений економічний блок програми, в якому, окрім загальних тез щодо піднесення приватного підприємництва, ролі держави як його покровителя і заохочувача, відновлення народного господарства, було чітко виписано реформу оподаткування та необхідність створення обмеженої кількості державних монополій. Разом з тим

передбачалася ліквідація як зовнішньої, так і внутрішньої торговельної монополії держави. Ретельно було розроблено заходи у сфері налагодження транспорту, у тому числі автомобільного, загального користування з доступними тарифами. У соціальній сфері пропонувалося законодавство, засноване на державному страхуванні праці, її охороні, особливо на шкідливих для здоров'я виробництвах, та вирішенні всіх спірних між працею та капіталом питань через примірювальні камери. У галузі судочинства було задекларовано прагнення до повної незалежності суду, перегляду цивільного та кримінального кодексів, реформування слідства, цивільного та виконавчого процесів тощо.» [2, с.43].

Спираючись на ідею соціальної держави, де держава повинна опікуватися освітньо-культурним розвитком своєї громадян та захистом їх здоров'я громадівці включили до програми окремий розділ по цьому напрямку. У ньому закріплювались права на всебічний розвиток освіти, її доступність для всього населення з урахування проблем мовного питання у викладанні в навчальних закладах. Мовами викладання мали бути: у нижчій школі – українська; у середній і вищій – за вибором учнів, але з обов'язковим вивченням української мови – державної. Охорона здоров'я громадян, особливо тих, хто працював на небезпечному для здоров'я виробництві також знайшла своє закріплення в програмі.

Реконструйована програма є важливим матеріалом для розуміння політико-правових поглядів П. Скоропадського та його найближчого оточення та може бути корисною для відтворення більш чіткого уявлення про події революції в Україні на весні 1918 року.

Література:

1. Латиш Ю. В. *Гетьман Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи // Соціальна історія: науковий збірник. Випуск III. К., 2008. С. 59–66*
2. Гай-Нижник П. *Павло Скоропадський і Власний Штаб гетьмана всієї України: боротьба за владу і державність. К.: Крок, 2019. 626 с.*
3. *Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. К.; Філадельфія, 1995. 493 с.*
4. *Геращенко Т. С. Українська народна громада. Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика // Вісник Київського державного лінгвістичного*

університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія. К.: Видавн. Центр КДЛУ, 2000. Вип. 4. С. 196-213.

5. Папакін Г. Українська народна громада і Павло Скоропадський навесні 1918 р. // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К., 2008. Випуск 39. С. 129-150.

Єфремова Наталя Володимирівна

*к. ю. н., доцент,
доцент кафедри історії держави і права
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

ХАРАКТЕРИСТИКА 2-Х ПРОЄКТІВ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 РОКУ.

За роки незалежності України науковцями фактично з нуля було розпочато процес висвітлення конституційного будівництва Української Держави у 1918 р. Десятки сучасних публікацій як на території України так і за її межами показують посилений інтерес до історії українського конституціоналізму початку ХХ ст. Слід відзначити, що змінюється не тільки оцінка державотворчої діяльності П. Скоропадського, а й методологічні підходи щодо її пізнання. Особливо гостро це відчувається стосовно аналізу конституційних актів та їхніх проєктів часів Української Держави.

У період з травня по жовтень 1918 р. в Українській Державі активно займались розробкою проєкту Конституції. У Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у Києві зберігаються два нереалізовані проєкти Конституції Української Держави.

Проєкт Конституції Української Держави, який зберігається у фонді 3766 ЦДАВО України [1, с. 28–29], має вигляд машинописної чернетки без зазначення часу його вироблення та авторського підпису. Він складається з 39 статей і не має розподілу на розділи. Можливо, що в цьому документі втрачене закінчення. Зміст проєкту відображає прагнення автора створити парламентарну демократично-правову державу, але аналіз документу свідчить про обмежену конституційну обізнаність автора (чи авторів). Припущення

щодо причетності С. Шелухіна до розробки цього проєкту є маловірогідними. Запрошений до співпраці з гетьманським урядом ще у травні 1918 р., він відповів відмовою. Причини небажання співпрацювати з гетьманом ним були викладені у приватному листі, який зберігається зараз у матеріалах особистого фонду С. Шелухіна у ЦДАВО України [2]. Аналізуючи матеріали цього фонду, спогади П. Скоропадського, праці Д. Дорошенко та спомини генерала Стеллецького [3] ми не зустріли жодного натяку на причетність С. Шелухіна до розробки будь-якого проєкту Конституції 1918 р.

За проєктом, Українська Держава визначалась державою суверенною і самостійною з неподільною територією (ст. 1–3). Повнота публічних прав належала усім її «горожа нам» (громадянам. – *Н.Є.*) і позбавлення їх було можливим лише постановою суду (ст. 4). У проєкті заборонялось подвійне громадянство (ст. 5). Громадянська та політична правоздатність визначалась з двадцятирічного віку і усі громадяни держави вважались рівними в правах, незалежно від їхніх походження і заможності (ст. 6–7).

В цілому, у проєкті затверджувалось досить широке коло прав громадян. Так, у статті восьмій встановлювалось: «Ніхто не може бути затриманий на території Української Держави без судового наказу, хіба на гарячим вчинку; але і в такому разі суд має в 24 години установити причину і спосіб затримання, або випустити на волю». Своє закріплення там знайшли такі демократичні досягнення української революції, як недоторканість домового вогнища, заборона незаконної конфіскації майна (ст. 9), забезпечення тайни листування «за винятком судового наказу» (ст. 10), заборонялись обмеження в правах слова, друку, організації страйку, «які не порушували постанов карного закону» (ст. 11). Також встановлювалась стаття, яка захищала громадян Української Держави від свавілля посадових державних осіб. Так, 12 статтею закріплялось право кожного громадянина притягнути до суду урядову особу, яка порушила публічні права громадянина. Стаття 13 гарантувала усім громадянам держави активне і пасивне виборчі права до обрання їх у всі органи влади місцевого та громадського самоврядування, а також до законодавчих органів.

У проєкті припускалась можливість припинення громадянських свобод лише за дозволом парламенту, не більше як упродовж 6 місяців, але не під час виборів до нього. Також передбачався інституту глави Української Держави з переліком його повноважень. Разом з тим, проєкт не містив статей, щодо компетенції місцевих органів влади, армії, бюджету, державної символіки та загальних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики держави, це свідчить про те, що подальшого тексту або взагалі не було, або про його недосконалість. Верховним законодавчим органом держави, за проєктом, був парламент (ст. 14). Вища виконавча влада належала Раді Міністрів (ст. 15), а вищим судовим органом передбачався Генеральний Суд (ст. 16). Згідно проєкту, парламент обирався на підставі загальних, таємних, рівних і пропорційних виборів усіма правоздатними громадянами (ст. 17), за принципом – один депутат від ста тисяч громадян (ст. 18). Депутатом парламенту, терміном на чотири роки, мав право бути обраним кожний, не обмежений у правах громадянин держави (ст. 19, 22), яким надавалось право депутатського імунітету (ст. 20). Парламент повинен був збиратись не менш як на дві сесії що року, з перервою між сесіями не більш ніж три місяця. Всі справи у парламенті, крім зміни Конституції, проголошення війни, укладення миру та віддання під суд міністрів, вирішувались на підставі загального рівного голосування, а щодо зазначених справ, то їх вирішували «спеціальною більшістю» (ст. 26). Для ухвали зміни Конституції потрібно було дві треті присутніх депутатів. Ухвала ставала правосильною лише тоді, коли її підтвердить звичайна більшість парламенту у новому складі (ст. 28).

Закон вважався легітимним після схвалення його головою держави (ст. 32), але якщо закон двічі не діставав схвалення голови держави, але був двічі ухвалений парламентом, такий закон набував законної сили. Далі, у статті 33 і 34 зазначалось, що Рада Міністрів, яку формує голова держави, діставала свої повноваження від парламенту і перед ним звітувала.

Інший проєкт має назву «Проєкт Основних Законів Української Держави». Він зберігається у фонді 1064 названого архіву [4, с. 163–187].

Документ являє собою машинописну чернетку без вказівки часу розробки та авторських підписів. Щодо процесу розробки документу, то фонд містить матеріали, які прямо свідчать про використання авторами одного з варіантів «Проекту Основного Закону Російської імперії» 1905 року.

Слід зазначити, що за період 1905 р. в Російській імперії активно працювали над розробкою Основного Закону Російської імперії, а дискусії навколо цього процесу знаходили своє відображення на сторінках наукових видань 1905 р. Так, наприклад, у другому виданні збірника статей «Конституционное государство» (1905) [5, с.552–580] було зазначено, що у розробці даного проекту Основного Закону Російської імперії приймали участь «...група земців, учених і літераторів», а сам проєкт надається «відтвореним нашою періодичною пресою з іноземних газет» [5, с. 2–3] де, очевидно і була вперше опублікована ця праця. У вказаному збірнику подавалась друга редакція проєкту, перероблена бюро земського об'єднання, про що було зроблено невелике пояснення цієї події у вступі до збірника» [5, с. 7]. Порівняльний аналіз Проекту Основного Закону Української Держави з другим варіантом проєкту Основного Закону Російської Імперії не залишає сумнівів, що українські автори проєкту використовували обидва варіанти проєктів російських колег.

Увагу привертає і той факт, що на екземплярі зазначеного документу присутні рукописні правки особи, яка брала участь у розробці проєкту і які раніше приписували авторству гетьмана [6, с. 96]. На підставі висновку Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства Юстиції України встановлено: по-перше, рукописні правки на документі належать одній особі, а не декільком, як вважали раніше; по-друге, зазначені правки виконані не П. Скоропадським, що ставить під сумнів твердження окремих дослідників про одноособове авторство гетьмана цього проєкту.

За проєктом передбачалось утворення спадкової конституційної монархії на чолі з королем (ст. 24) – верховним главою держави, особою священною і недоторканною. Йому надавалось право розпуску парламенту і встановлення

терміну нових виборів, проголошення війни, укладення миру, призначення і звільнення міністрів та всіх інших посадових осіб, здійснення верховного командування збройними силами, жалування графських та інших титулів, помилування тощо. У ст. 24 зазначалось, що «з королівським Українським престолом нераздельними є престоли і титули Великого Князя Київського і Гетьмана Всея Україна і войск козацьких». Згодом, у вигляді приписки від руки, у проєкті, був доданий титул «Короля Галицького». Безумовно, що в документі відобразилась монархічна орієнтація її авторів щодо подальшого українського державного будівництва, унаслідок чого, вірогідно, проєкт залишився без реалізації.

У проєкті є прямі посилання щодо тимчасового використання в Українській Державі 1 тому Зводу Законів Російської імперії 1892 р. з питань урегулювання порядку спадкоємства престолу (ст. 25). Жоден акт короля з питань управління державою не ставав чинним, якщо він не мав підпису міністру «який тим самим приймає на себе за цей акт відповідальність» (ст. 30). Згідно ст. 34, жоден закон не міг бути скасованим чи призупиненим інакше, як тільки силою закону, а відповідальність посадових осіб за його порушення не відкладалась, якщо таке порушення сталось з розпорядження вищого керівництва (ст. 33).

Парламент, за проєктом, мав назву Державна Рада (ст. 27; розд. III). Тут слід зазначити, що окремі науковці помилково іменують його Сеймом, але це, не зовсім так. Цей термін дійсно був присутній на полях документу, але з невідомої причини був закреслений, про що свідчать чернетки проєкту [6, с. 176]. Парламент поділявся, за проєктом, на дві палати: верхню – Генеральну Раду у складі 150 осіб та нижню – Раду депутатів – із 600 членів. Третину членів верхньої палати король мав призначати довічно, інші 100 обиралися терміном на 6 років. Компетенція і порядок роботи Парламенту у проєкті не встановлювались, також як і порядок прийняття Конституції. Вірогідно, що конституція мала прийматись королівською грамотою, а зміни в ній вводились згідно з загальним законодавчим порядком.

У І розділі проєкту встановлювався перелік загальних прав та свобод громадян держави. Характерно, що так саме, як і в інших законодавчих актах доби П. Скоропадського, тут передбачався розподіл українського населення на козаків і не козаків. Згідно 1 статті, усі українські громадяни і козаки без різниці їх національності, віри, у своїх політичних і громадянських правах визнавались рівними перед законом [6, с. 172]. Кожному громадянину надавалась гарантія свободи віросповідання (ст. 2), слова (ст. 4), недоторканість особи та житла (ст. 6). Заборонялась перлюстрація приватної кореспонденції, окрім особливих випадків (ст. 5). Будь-яке затримання осіб, здійснене без достатніх підстав, чи продовжене понад законний термін давало право потерпілому на відшкодування державою спричинених цим збитків (ст. 6). Жодна людина не могла бути покарана інакше, як на підставі закону і тільки встановленою судовою владою (ст. 7–9).

За проєктом, досить не стандартно вирішувалось питання забезпечення права власності. Так, у статті 11 зазначалось, що ні хто не може бути позбавленим своєї власності інакше, як раді суспільної користі, у випадках визначених законом, з виплатою винагороди. Передбачалась обов'язкова початкова освіта, за винятком хворих дітей (ст.13). Право громадян на зібрання теж було гарантовано проєктом, але на умовах встановлення окремих обмежень, наприклад, місць проведення зібрань, присутності представників місцевої влади, попереднього повідомлення цієї влади (ст. 14). Статтею 18 проєкту, захищалося право всіх народностей України «на вільне культурне самовизначення», вживання ними рідної мови та влаштування навчальних закладів, утворення союзів і установ метою яких є збереження і розвиток мови, літератури і культури усіх національних меншин.

Українська мова визнавалась загальнодержавною, але місцеві мови користувались підтримкою закону. Права іноземців у проєкті визначались обмеженими (ст. 21). Передбачалось, що обмеження встановленого законом обсягу громадянських прав може бути здійсненим лише стосовно військових

осіб, які стояли на дійсній військовій службі, а також для місцевостей, які знаходились на військовому положенні (ст. 21).

Для управління державою король призначав Голову Міністрів – Державного Канцлера та міністрів, які в сукупності складали Раду Міністрів на чолі з Державним Канцлером. Вони повинні були відповідати перед Сенатом та Державною Радою за загальний рух державного управління.

П'ятий розділ проєкту був присвячений місцевому управлінню. Згідно із ст. 71, Україна поділялась на староства, повіти, волості та сільські общини. Місцеве управління складалось з органів центрального управління та органів самоврядування (ст. 72). Органи місцевого самоврядування складались з обласних, земських, повітових, волосних, сільських «зібраній та управ» (ст. 74), які були основані на прямому і таємному голосуванні усіх осіб, «мавших право участі у виборах...» (ст. 75). Діяльність місцевих органів центрального управління стосовно кола відомств органів місцевого самоврядування, за точно вказаними у законі винятками, повинна була здійснювати нагляд за законністю діяльності органів самоврядування (ст. 83).

У шостому розділі зазначалось, що Сенат реорганізується як верховний охоронець закону. Він мав складатись з трьох Касаційних департаментів: «адміністративного, карного та цивільного». В загальному своєму зібранні Сенат планувався як вищий верховний суд з правом оголошення законів, визначення відповідальності міністрів та загального нагляду за законністю дій судових установ та посадових осіб. Будь-яка залежність Сенату від міністра юстиції скасовувалась. Сьомий розділ містив перехідні положення.

Отже, обидва проєкти Конституції були пронизані ідеями парламентаризму та правової держави і хоч вони не зовсім збігалися з поглядами гетьмана, передусім у галузі розподілу влади і компетенції глави держави, їх можна вважати як спробу розбудови незалежної держави, головною метою якої було забезпечення верховенства закону, гарантії загальних прав та свобод людини, гідності особи, розвитку науки, освіти та культури громадян України, а також – їхньої рівності перед законом.

Література:

1. ЦДАВО України. Ф. 3766. Оп. 1. Спр. 42. Арк. 7-9; Арк. 28-29.
2. ЦДАВО України. Ф. 3695. Оп. 1. Спр. 133. Арк. 6-19; Спр. 80. Арк. 140.
3. ЦДАВО України. Ф. 1115. Оп. 11. Спр. 6. Арк. 160.
4. ЦДАВО України. Ф. 1064. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 150; Арк. 163-187.
5. Конституционное государство. / Збірник статей Авалова З., Водовозова В., Гессена Г., Горенберга М., Котляревського С., Рейснера М. та ін.: Вид-во "Общественная польза". С.-Пб. Вид. Друге. 1905. 580 с.
6. Український парламентаризм: минуле і сучасне./ Кол. авт. Шемиученко Ю., Мироненко О., Погоріло В., Фрицький О., Кампо В. та інші. К.: Парламентське вид-во, 1999. 368 с.

Барановський Петро Петрович
*аспірант кафедри історії держави та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

*Наук. керівник – д.п.н. професор
кафедри історії держави та права
К. М. Вітман*

СИСТЕМА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Початок ХХ століття характерний рішучими державотворчими змінами на території України та світі в цілому. За часів панування Російської та Австрійської імперії на українських землях внутрішня політика втілювалась на їх розсуд та загалом була не популярна серед населення українських земель, що і стало однією з причин національних рухів. Одним з видатних будівників Української держави є Павло Петрович Скоропадський, який був проголошений гетьманом, тобто лідером Української держави. Для більш детального розуміння внутрішньої політики за часів П. Скоропадського слід розглянути систему органів державного управління, адже саме так можна зрозуміти суть та мету, яку перед собою бачив гетьман.

Характеризуючи режим П. Скоропадського, слід відзначити, що його потрібно розглядати, перш за все, як спробу шляхом зміни демократичної-

парламентської форми державного правління на авторитарну, створити таку модель української держави, яка була б здатною зупинити радикалізацію та деградацію українського суспільства, а також відновити правопорядок та стабільність. Сам Скоропадський, за його словами, намагався встановити лише дуже коротку диктатуру на час, поки вдасться сформувати іншу розсудливішу владу. Ідея сильної влади заради політичних і соціальних реформ, декларована П. Скоропадським, була втілена у «Законах про тимчасовий державний устрій України» від 29 квітня 1918 р. Відповідно до «Законів» виключно Гетьману належала вся повнота влади в Українській державі. Зокрема, гетьман мав найвищі права у сфері відносин з іншими державами, був військовим головнокомандувачем, мав право оголошувати воєнний стан, а також амністію, здійснював помилування, уособлював не тільки виконавчу, а й законодавчу владу. Він призначав голову Ради міністрів, який формував кабінет і подавав його на затвердження гетьмана. Останній мав право затверджувати і відправляти у відставку кабінет у повному складу так само, як і звільняти з посад інших урядовців.

Обсяг повноважень гетьмана свідчить, що в Україні на зміну демократичній парламентській формі державного правління прийшов авторитарний режим, котрий відкидав принцип розподілу влади. Форма правління Української Держави була авторитарною диктатурою, але обмеженою як рамками закону, так і часом – до скликання Українського сейму. Вищим принципом державного управління проголошувалися саме закони, які мали гарантувати основні права і свободи демократичного суспільства. У випадку смерті, тяжкої хвороби або перебування П. Скоропадського за межами держави вся влада переходила до Колегії верховних правителів держави, яка складалася з трьох осіб.

Рада міністрів здійснювала функції гетьманського уряду, призначенням якого було «об'єднання праці окремих відомств» у сфері законодавчої та виконавчої діяльності, тобто діяльність Ради міністрів мала допоміжний характер. Очолював Раду міністрів Отаман-Міністр. Керівництво справами

Ради міністрів покладалось на Генерального секретаря та підлеглу йому Генеральну канцелярію. У складі Ради міністрів виділялися міністерства внутрішніх справ, фінансів, торгівлі і промисловості, земельних справ, судових справ, іноземних справ, військове міністерство та інші. Пізніше з'явилися також міністерство народного здоров'я та міністерство сповідань, яке займалося релігійними проблемами. Міністерства здебільшого поділялися на департаменти і управління.

Допоміжним органом Ради міністрів була Мала рада міністрів, створена 25 травня 1918 р. Мала рада міністрів формувалася з товаришів (заступників) міністрів, а основним її призначенням був попередній розгляд законодавчих та адміністративних пропозицій міністрів, а також проектів штатів і кошторису міністерств [1].

У період Гетьманату П. Скоропадського, свого розвитку отримав інститут державної служби. До речі, гетьман після приходу до влади звільнив лише призначених Центральною Радою міністрів та їх заступників. Решта чиновників залишилася на своїх посадах і лише була зобов'язана скласти присягу на вірність Українській державі. Тобто, на відміну від ЦР, політика Скоропадського стосовно чиновництва була більш стриманою та виваженою, що, звичайно, робило його владу більш міцною. Організація місцевої влади у період Гетьманату будувалася на тому, що призначені ЦР комісари були усунуті зі своїх посад, а їх замінили губернські і повітові старости, які очолили місцеві адміністрації та були підпорядковані міністерству внутрішніх справ. За своїм статусом губернські старости майже повністю відповідали колишнім російським губернаторам. Показово, що головною проблемою місцевого життя у Гетьманаті був хронічний конфлікт між місцевою адміністрацією та органами земського і міського самоврядування.

Причина полягала в тому, що представники органів місцевого самоврядування вороже ставилися як до особи П. Скоропадського, так і до політики, яку той проводив. Різке незадоволення противників гетьмана викликав і той факт, що П. Скоропадський підбирав державні кадри переважно

за професійною ознакою. Це призвели до того, що до органів державної влади у великій кількості потрапили колишні російські службовці, які хоч і були професіоналами своєї справи, але при цьому байдуже ставилися до українських національних інтересів. Були збережені земські міські управи, але змінено виборчий закон щодо цих інституцій.

Відповідно до нового закону про вибори до земств від 5 вересня 1918 р. вводилася куріальна система – дві курії залежно від суми земського податку. Пости місцевих адміністраторів посіли місцеві поміщики, земські діячі та судді. Фактично владу здобули покритивдені революцією люди, і це сприймалося окремими з них як довгоочікувана можливість помститися своїм кривдникам. Наприкінці існування Української Держави – 30 листопада 1918 р. – було видано закон «Про зміну, доповнення та скасування діючих узаконень про волосні, повітові і губернські установи по управлінню сільськими місцевостями», яким поновлювався інститут колишніх «земських начальників» і утворювалися повітові та губернські ради в сільських справах [2].

У перші тижні існування Гетьманату в Україні діяла «змішана» судова система, тобто судові установи часів Російської імперії, суди, створені Тимчасовим урядом, та суди, засновані Українською Центральною Радою. У «Законах про тимчасовий державний устрій України» йшлося про Генеральний суд як «найвищий хоронитель і захисний закону та найвищий суд України для справ судівництва та адміністративних». Новація полягала в тому, що «Порядкуючий Генерального суду та всі Генеральні судді» призначалися гетьманом. 2 червня 1918 р. було прийнято закон, який уточнював функції Генерального суду, сформовано за часів Центральної Ради. Згідно з цим законом Генеральний суд мав складатися з трьох департаментів – цивільного, кримінального й адміністративного і виконувати на всій території України функції, що до його формування належали російському «Сенату», а також касаційні функції Головного військового суду.

Важливий крок у реформуванні судової системи було зроблено з прийняттям 8 липня 1918 р. закону «Про Державний сенат» як вищу державну

інституцію в судових і адміністративних справах. Компетенція Державного сенату тимчасово мала регулюватися «Учреждением Российского Правительствующего Сената». На своєму нижчому рівні судоустрій періоду Гетьманату був представлений системою загальних судів і мирових. Крім того, функціонували також військові суди, які відповідно до закону від 21 червня 1918 р. поділялися на вищі і штабні. Справи в них розглядалися у складі голови і виборних суддів. У засіданнях Вищого військового суду передбачалася участь прокурора і захисника, у штабних судах при їх присутність не біла обов'язковою. При військових судах незалежно від рівня вводилися посади військових слідчих.

8 липня 1918 р. був ухвалений закон «Про Судові палати і Апеляційні суди», відповідно до якого усі три судові палати – Київська, Харківська та Одеська залишалися діючими. Як суд першої інстанції, судові палати мали розглядати справи про державні та посадові злочини. Судові палати були апеляційними інстанціями для всіх справ, що розглядалися в окружних судах без присяжних. До того ж ці установи здійснювали наглядові функції за окружними судами. У свою чергу Генеральні суди Державного сенату були апеляційною інстанцією у справах, що вперше розглядалися в судових палатах, і здійснювали нагляд за ними. Окружні суди діяли у складі адміністративного, кримінального і цивільного відділів [3].

Проаналізувавши вище зазначену систему органів української держави за часів правління П.Скоропадського можна зробити висновки що гетьман мав мету побудувати авторитарну республіку на чолі з вождем, а суть цієї політики полягала у переході від демократично-парламентської форми державного правління до авторитарної, хоча сам П. Скоропадський запевняв, що диктатура буде встановлена на певний час. Загалом беручи до уваги історичні реалії тієї епохи, стає очевидним що планам гетьмана не судилося здійснитись.

Література:

1. *Історія держави і права України. У 2-х частинах. / За ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. Київ, 2003.*

2. *Історія держави і права України: підручник / В. Д. Гончаренко, В. М. Єрмолаєв, В. О. Рум'янцев та ін.; за ред. В. Д. Гончаренка. Х.: Право, 2013.*
3. *Шигаль Д. А. Історія держави і права України: Курс лекцій. Х.: Вид-во «ІНДУСТРІЯ», 2011.*

Ніколаєнко Єлизавета Русланівна
*бакалавр 1 к., гр.2 факультету МПВ
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Наук. керівник – доцент Н.В. Єфремова

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА П. СКОРОПАДСЬКОГО З ПИТАНЬ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА КУЛЬТУРИ

Павло Скоропадський – гетьман Української Держави, видатний політичний та культурний діяч був високоосвіченою і талановитою людиною. З українською історією його нерозривно пов'язували сімейні традиції гетьманської родини Івана Скоропадського та його родичів. Отже, не є дивним, що очоливши Українську Державу, П. Скоропадський вважав за необхідне підтримувати українську культуру, створити всі умови задля того, щоб в школах діти навчалися рідною мовою, детально знали історію та географію України. Однак треба зазначити, що він ні в якому разі не був противником культур інших народів, оскільки вважав, що усі люди мають право на повагу до їхньої культури і традицій, отож кожна має своє право на життя. В родині гетьмана вважали, що українська культура стала міцним підґрунтям для існування російської, тому разом вони становлять велику цінність для людини.

Між іншим, навчальним та культурно-освітнім закладам національних меншин гетьманський уряд надавав певну фінансову допомогу. Так, 11 липня 1918 р. Рада Міністрів виділила 87700 карбованців на організацію курсів вчителів єврейських шкіл в Києві, Одесі, Катеринославі [1].

Велика увага у внутрішній політиці гетьмана приділялася питанню освіти. Важливим завданням для Міністерства народної освіти Української Держави було створення єдиної системи навчальних закладів, яка

забезпечувала б рівні можливості учнів для просування від найнижчих щаблів освіти до найвищих. Ще у квітні 1918 р. спеціальна комісія Міністерства Народної освіти накреслила завдання відкрити в Українській Державі 4 університети у Києві та Кам'янці-Подільському, а пізніше у Полтаві та Чернігові [2].

Призначений міністром освіти професор М.П. Василенко, в минулому попечитель Київської шкільної округи, мав значний досвід керування галуззю. Утім, 9 травня 1918 р., на першій нараді членів ради міністерства він відверто зізнався: «Певної програми у мене ще нема, бо я зовсім не уявляю собі, що робилося, що зроблене й що стоїть на черзі роботи моїх попередників. ... Я сюди прийшов не ламати, а продовжувати тут зроблене й бажаю найширшого та найглибшого розвитку української національної школи. ... Мій вступ на посаду міністра освіти є свідченням продовження нашої роботи й загальна наша мета – розвиток української національної культури й утворення умов, сприяючих цьому розвитку» [3, с. 337-338].

У 1918 році гетьманський уряд прийняв вагомі для розвитку освіти закони: 1) про об'єднання до одного типу різних початкових шкіл та збільшення державної допомоги цим школам; 2) щодо скасування органів управління колишніми церковно-парафіяльними школами та остаточну передачу їхнього майна міським і земським шкільним управам; 3) про уніфікацію та зрівняння усіх сільських початкових шкіл; 4) про обов'язкове навчання української мови, а також історії, географії в середніх школах та ін. Спеціальна комісія на чолі з товаришем міністра освіти П. Холодним продовжила діяльність з вироблення проекту єдиної школи в Україні та освітніх програм шкільних предметів.

Керівництво Української Держави дбало про задоволення культурних потреб національних меншин, які проживали на територіях, що підпадали під владу гетьмана. За Гетьманату було одержавлено 35 єврейських і 12 польських гімназій. Також слід зазначити, що гетьманський уряд велику увагу приділяв підготовці педагогічних кадрів для національних шкіл. 25 червня 1918 року

Рада Міністрів виділила необхідні кошти для організації курсів для вчителів польських і єврейських шкіл.

В урядовому повідомленні, підписаному всіма членами Ради Міністрів на початку травня 1918 року, уряд запевняв, що буде рішуче впроваджувати в життя ідею подальшого всебічного розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови в школі, державних і громадських установах і закріплення всіх форм української державності [4, с. 38]. Але розпочинати свою діяльність зі створення національної школи уряду довелося за складних умов. Значна частина вчителів не володіла українською мовою.

Для виправлення цієї ситуації було організовано курси підвищення кваліфікації вчителів. Вже літом 1918 року Міністерством народної освіти і мистецтв був складений план курсів трьох типів: 1 – лекторські (в Києві, Харкові та Одесі – з 12 травня по 12 червня), 2 – для вчителів середніх та вищих початкових шкіл (зокрема, у Харкові – з 10 червня по 10 липня), 3 – для народних учителів нижчих початкових шкіл в 50 пунктах по всій Україні [5, с. 3]. Але окрім загальноосвітніх та українознавчих предметів курси включали і такі важливі дисципліни, як психолого-педагогічні [6, с. 52]. Активний запис вчителів на курси в деяких повітах стали свідченням підтримки вчительством ідеї українізації школи. Але таку думку підтримували не усі.

Рада Міністрів ухвалила Закон «Про уніфікацію та зрівняння усіх сільських початкових шкіл». Через те вчителі зрівнювалися у своїх правах та отримували заробітну плату за єдиним стандартом. Значним здобутком гетьмана у справі українізації освітніх закладів в Українській Державі став прийнятий ним Закон «Про обов'язкове навчання української мови і літератури, а також історії та географії України в середніх школах» [7]. З цією метою всюди мали закладатися посади вчителя української мови та літератури, а також позаштатні посади вчителів історії та географії. Було вирішено, що по школах, де склад учнів переважно український, навчання проводитиметься українською мовою. Викладалися такі предмети як Закон Божий, рідна мова і

письмо, російська мова, арифметика, курс географії та історії, природознавства і співу. Вводились також малювання, ліпка, фізична культура та інше.

Щоб точніше відобразити стан освіти в Українській Державі, пропоную за приклад взяти Подільську губернію. Значною проблемою у розвитку освіти там, як і на території всієї Української Держави була нестача підручників. Через такі перешкоди як брак коштів, залізничний та друкарський страйки, брак паперу не було можливості надрукувати за два-три місяці кількадесят мільйонів книжок для українських шкіл. Однак, Міністерством народної освіти задля вирішення цього питання було засновано видавничий відділ. Його завданнями були: збирати матеріали до друку підручників, давати на певних умовах допомогу видавництвам, скласти план на рік з видання тієї кількості підручників, яка задовольнила потреби молодого складу українського народу, що прагнув до знань. Завдяки державному асигнуванню за короткий час було надруковано понад 130 різних підручників тиражем у 2 млн. примірників. На утримання нижчих початкових шкіл в липні 1918 р. було асигновано 88 987 025 крб. [З с.336].

Подільська губерніальна народна управа напружувала всі духовні й матеріальні сили щоб нижча початкова школа була належним чином підготовлена до навчання українською мовою. Так 8-10 травня 1918 року у Вінниці відбувся з'їзд учителів вищих початкових шкіл Поділля, на якому розглядалося питання про утворення керівних органів вищими початковими школами, педагогічні Ради, їх автономію.

Будівництво нових шкільних приміщень було неможливим на той час через брак будівельних матеріалів і дорожнечу робочих рук. Вибивання грошей, збільшення кредитів було постійним клопотом шкільних управ. Незважаючи на всі труднощі, у 1918 році на Поділлі відкрилося 79 нових вищих початкових шкіл на державні кошти. У боротьбі з не писемністю на селі суспільство часто звертало увагу на потребу уряду більш приділяти увагу створенню сільських шкіл. Засновувались школи мішаного типу, тобто для дівчат і для хлопців. Було висвітлене важливе питання про підтримку освіти

для дівчат і для дорослих, але неписьмених громадян. Отже, освіту в Українській державі могли здобувати всі охочі, незалежно від статі та віросповідання.

Значною проблемою для подальшого розвитку освіти в Українській державі було фінансове становище вчителів. Учителі часто голодували, чекаючи на допомогу з Міністерства. Проходили тижні, місяці і учительство почало зневірятись, приходити у розпач. Більш енергійні й талановиті кидали школи, йшли кудись на заробітки. В школах залишалися слабо підготовані вчителі. Таким чином, рівень забезпечення школи кваліфікованими кадрами знижувався.

Отже, враховуючи наведене, можна стверджувати, що Українська Держава, очолювана П. Скоропадським, створювала та зміцнювала культурно-національні цінності: відкривала нові школи, гімназії, університети, робила все можливе, щоб дати українському народові рідну національну школу. Політика утворення національної школи не велася шляхом руйнування «другої школи». Справа народної освіти була в руках місцевого самоврядування. Середні школи були підлеглі шкільним округам, а інші-повітовим шкільним радам, голови яких призначались міністром народної освіти. У цілому, в освітній галузі Української Держави уряд здійснив багато позитивного. Було проведено українізацію школи всіх ступенів. Розуміючи проблеми творення української національної держави гетьман наполягав на впровадженні обов'язкового вивчення в освітніх закладах таких загальноосвітніх дисциплін, як українська мова та література, історія та географія України. Протягом літа-осені 1918 року по містах і селах було відкрито близько 100 українських гімназій, відкрито 2 університети. Отже за короткий час свого правління П. Скоропадський зробив великий внесок у духовний розвиток українського народу.

Література:

1. *Державний вісник. 1918. 11 липня.*
2. *Бурлака Перші кроки // Відродження 1918. 7 квітня 1918.*

3. Дорошенко Д. *Історія України 1917-1923 рр. У 2-х т. Ужгород, 1930; Нью-Йорк: Видавн. корпорація «Булава», 1954. Т. 2: Українська Гетьманська Держава 1918 року. 424 с.*
4. Мусієнко В.В., Машевський О.П. *Українізація органів державної влади в гетьманській державі Павла Скоропадського // Розбудова держави. 1996. № 2. С. 38-40.*
5. *Рада Міністрів // Нова Рада. 1918. № 70 (28 (15) квітня). С. 3.*
6. *Передерій І.Г. Розбудова національної системи освіти в Україні за доби Центральної Ради : історичний аспект : монографія. Полтава : вид-во ПолтНТУ, 2009. 160 с.*
7. *Державний Вістник, 1918. 8 серпня.*

Іванійчук Таїсія Юріївна
к.б.н., директорка Наукової бібліотеки
Національного університету
«Одеська юридична академія»

ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОГО ВЕКТОРУ РОЗВИТКУ НАУКИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА П. СКОРОПАДСЬКОГО

Дослідження витоків національної наукової традиції, становлення її професіоналізації та інституціоналізації, яке часто, як зазначає З. Зайцева [1], відбувалось не завдяки, а всупереч численним об'єктивним і суб'єктивним чинникам, завжди своєю вагомою часткою торкаються періоду існування Української Держави 1918 р. Адже саме в цей період із затвердженням П. Скоропадським 14 листопада 1918 року закону «Про заснування Української академії наук у Києві», розпочався відлік становлення української академічної науки. Створення Української академії наук (УАН) фактично продовжило процес інституціоналізації національного наукового простору, який було розпочато Науковим товариством іменем Шевченка та Українським науковим товариством. Можна стверджувати, що саме з утворенням УАН наука як соціальний інститут в Українській Державі почала існувати в статусі легітимного юридичного суб'єкту з законодавчо оформленими інтересами, правами та обов'язками.

До сьогодні точаться активні дискусії щодо ролі гетьмана П. Скоропадського в українській історії і, зокрема, в процесі розбудови національного наукового простору [2, с. 6; 3]. Разом з тим, варто процитувати Д. Донцова, який свого часу написав: «На тлі сірої стандартності й безбарвності

демо-соціалістичного провідництва П. Скоропадський був індивідуальністю... Мав у собі живчик владолюбства і звичку командування. Мав фах, що найбільше був тоді потрібний для правителя України, – був військовим. Нарешті мав політичну відвагу...» [4, с. 50].

Дійсно, за досить короткий термін свого правління П. Скоропадський встиг реалізувати велику кількість кроків на шляху українського державотворення, яке у своєму підґрунті повинно було мати потужний науковий потенціал. Програма розбудови Української держави була викладена ним у таких документах, як «Грамота до всього українського народу» та «Закони про тимчасовий державний устрій України», що були видані 29 квітня 1918 р. Основними завданнями П. Скоропадський визначав створення дієздатного уряду й професійного адміністративного апарату.

«За час діяльності Ради міністрів Української Держави в галузі освіти, науки і культури було підготовлено та схвалено 17 законів, 14 постанов, 2 статuti і 1 інструкція, всього 34 документи. Цей комплекс офіційних паперів свідчить про велику роботу уряду в напрямі реформування та створення нових вищих, середніх та початкових учбових закладів України. Закладалися підвалини діяльності вищих українських наукових установ, організовувалися дослідницькі інститути, що діють і досі, влаштовувалися бібліотеки, впроваджувалися заходи по охороні пам'яток історії, культури та мистецтв. Відповідно до документів, що містяться в урядовому віснику, з фондів Державної скарбниці на ці справи було асигновано 34 мільйони 853 тисячі 593 карбованці.» [5] Сім законів, постанов та інструкцій стали основою організації Української Академії наук та Національної бібліотеки. Ясна річ, що такі кроки сприяли розбудові функціонування центральних державних наукових інституцій, які забезпечили становлення вітчизняної фундаментальної науки.

Знаний український науковець Г. Папакін, досліджуючи процес академічної організації української науки за часів Української Держави П. Скоропадського, вказує на основні вихідні причини, які зумовили можливість створення Української академії наук [3]:

- існування тривалого підготовчого періоду розвитку української науки, практики створення об'єднань науковців;
- історичні передумови, пов'язані з поваленням царату, розпадом Російської імперії та революційними подіями в Україні 1917–1921 років;
- збіг суб'єктивних та об'єктивних факторів, що склались у 1918 році і були пов'язані як з політикою новоствореної Української Держави так і постатями видатних науковців і самого П. Скоропадського, що були долучені до процесу створення УАН.

В українській історіографії досить поширеними є погляди, відповідно до яких заснування УАН П. Скоропадським оцінюється як політична інтрига, спроба демагогічного загравання з українським суспільством, намагання «перехопити й записати на свій карб ініціативу опозиційних його режимові національних кіл, єдиних причетних до творення такого вагомого національного інституту» [3]. Але на нашу думку, таке трактування вульгаризує, спрощує розуміння державотворчого процесу. Адже сформовані суспільні відносини у науковому середовищі тогочасного українства для підсилення свого значення та розширення своїх можливостей повинні були знайти державну підтримку, враховуючи особливості тогочасної існуючої реальності.

Слід процитувати слова П. Скоропадського, який писав: «Мы сначала должны демократизировать страну, воспитать людей, развить в них сознание долга, привить им честность, расширить их культурный горизонт, и тогда только лишь можно разговаривать о дальнейшем этапе социальной эволюции» [6, с. 123–124]. «Культурный действительно класс украинцев очень малочислен. Это и является бедой украинского народа» [6, с. 233]. Як державник П. Скоропадський розумів, що створення УАН – це не лише підписання закону, але і його виконання, яке потребує відповідної організації, контролю, фінансування. Саме тому не применшуючи ролі таких видатних науковців того часу, як В. Вернадський, М. Василенко, М. Грушевський, М. Туган-Барановський, А. Кримський, М. Кащенко, Д. Багалій, С. Смаль-Стоцький,

С. Тимошенко та ін., що становили основну когорту першого складу академіків УАН, не можна заперечувати провідну роль у процесі створення УАН самого П. Скоропадського. Можливо саме політичний і державницький талант П. Скоропадського дав можливість реалізуватись творчим задумам такої потужної плеяди науковців. Адже, навіть плани щодо створення дієвої мережі академічних установ – інституційних рушіїв розвитку науки, реформування системи наукових досліджень, які плекав всесвітньо відомий академік Російської академії наук В. Вернадський, змогли знайти своє втілення лише в Українській Державі. В. Онопрієнко і В. Ткаченко [7] обґрунтовано доводять, що Українська академія наук з моменту утворення «не лише продовжила існуючі наукові традиції, але й суттєво їх розширила як у самій постановці досліджень, так і щодо одержання результатів».

Визначаючи П. Скоропадського фундатором української академічної науки слід пам'ятати, що саме він призначив перших 12 академіків УАН і затвердив її Голову-президента, який, між-іншим, не став громадянином Української Держави. Саме П. Скоропадський затвердив і Статут Академії, і штати, і мережу академічних інституцій, що дало можливість фактичному функціонуванню УАН.

Багато написано про вибір моделі функціонування УАН, однак, з цього приводу слід погодитись з тими науковцями, які стверджують, що тогочасні соціально-політичні реалії, брак національних кадрів унеможливили застосування західноєвропейської моделі організації академічного наукового простору, який не позиціонував Академію як державну інституцію. В складних умовах трансформації суспільних відносин лише дієва державна підтримка могла забезпечити існування об'єднань науковців.

Саме зустрічний рух державної влади і наукової спільноти сприяв здійсненню революційних перетворень у академічному науковому просторі, народженню Української академії наук, яка підняла вітчизняну науку на новий рівень, сприяла формуванню національної наукової еліти.

Наразі в умовах потужного розвитку суспільства знань, інформаційного суспільства слід враховувати напрацьований досвід і спільними зусиллями розбудовувати сучасну українську державу, розширюючи коло учасників трансформаційних змін у суспільстві, що включатиме і самооновлене академічне середовище, і модернізоване державне управління, і активних бізнес-акторів, а також учасників освітніх процесів.

Література :

1. Зайцева З. І. *Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX – початок XX ст.)*. Київ: КНЕУ, 2006. 368 с
2. Воронько Л. О. *Українське державотворення в добу Гетьманату 1918 року: роль та значущість діяльності П.Скоропадського. Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 3-20. URL: http://www.e-patp.academy.gov.ua/2016_1/3.pdf С. 6.
3. Папакін Георгій. *Павло Скоропадський та Українська академія наук*. Київ, 2018. 335 с. URL: <http://archeos.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/ПапакінМонографія.pdf>
4. Яневський Д. *Проект «Україна», або Спроба Павла Скоропадського*. Харків : Фоліо, 2010. 284 с.
5. Кудлай О. Б. *Законотворча діяльність українських урядів доб гетьмана П. Скоропадського в галузі освіти і культури (за матеріалами газети «Державний Вістник»)*. Гетьманат Павла Скоропадського: історія, постаті, контрверсії : [матеріали Всеукр. наук. конф., 19–20 трав. 2008 р.]. URL : <http://coollib.com/b/256112/read>.
6. Скоропадський П. *Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918*. Київ ; Філадельфія, 1995. 494 с.
7. Онопрієнко В. І., Ткаченко В. В. *Історія української науки: курс лекцій*. Київ : Варта, 2010. 651 с.

Рубан Анастасія Іванівна
бакалавр 1 к., 4 гр. факультету МПВ
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наук. керівник – доцент Н.В. Єфремова

ОСВІТНЯ ПОЛІТИКА П. СКОРОПАДСЬКОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

Питання реформування освітньої системи за часів УЦ Ради не належало до категорії центральних. Уряд УНР не вбачав за потрібне негайно змінювати існуючу будову цієї системи, але наголошував передусім на завданні українізації навчального процесу. Навіть питання видання підручників українською мовою

у той час виявилось складним питанням через значний брак грошей у державній скарбниці.

Свою діяльність у освітній сфері уряд П. Скоропадського розпочав зі створення національної школи, але реформування відбувалось теж у складних умовах. Лише в початковій школі більша частина вчителів володіла й бажала викладати українською мовою. В середній та вищій школах російськомовних вчителів було значно більше і вони не сприймали ідеї негайної українізації освіти. Тому не випадково, 10 травня 1918 р. було опубліковано «Заяву гетьманського уряду», яка проголошувала необхідність рішучого впровадження в життя ідеї подальшого всебічного розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови в школі, державних і громадських установах і закріплення всіх форм української державності [1, с.2].

Але я хочу перш за все акцентувати увагу на первинних ланках освіти: початковій та середній школах. 1918 року Міністерство освіти Української Держави прийняло на державний кошт 50 українських гімназій, які було відкрито громадськими організаціями за часів УЦ Ради. Також, завдяки заходам гетьмана та його уряду було відкрито понад 1200 нижчих початкових шкіл. Гетьманським урядом виділялись значні кошти на господарчі потреби середніх шкіл. Рада Міністрів 29 липня 1918 р. ухвалила асигнування 6000 000 крб. на негайні господарчі видатки державних загальноосвітніх середніх шкіл [2, с. 337].

Навчання у початковій школі тривало 4 роки і було безкоштовним. Цей тип шкіл був найкраще забезпечений українською літературою та вчителями, готовими до переходу на українську мову навчання. З'явилися детальні програми з викладання дисциплін українською мовою та список відповідних підручників. Завдяки державній підтримці за короткий час було надруковано понад 130 різних підручників тиражем у 2 млн. примірників. На утримання нижчих початкових шкіл в липні 1918 р. було асигновано 88 987025 крб. [2, с. 336]. Саме в початковій школі виявились найбільш успішними заходи Міністерства освіти щодо її українізації. Реалізуючи поетапно програму уряду,

міністр освіти видав 22 липня та 5 серпня накази губернiальним i повітовим земським та міським управам, які зобов'язували з 1918-1919 навчального року вести навчання в початкових школах для українського люду українською мовою. У початкових школах, де українці становили менше 50%, допускалося викладання «тією мовою, яка вживається в школі», але наказувалось обов'язково ввести предмети з українознавства: українську мову та літературу, історію і географію України.

Другим рівнем навчання тоді була вища початкова школа, до якої переходили діти 10-12 років після закінчення нижчих початкових шкіл. Навчання там тривало 3 роки і було платним. Міністерство освіти обережно поставилося до українізації цих шкіл, оскільки не вистачало педагогів, здатних вести навчання українською мовою, та бракувало відповідних підручників. Для забезпечення навчальних закладів необхідною кількістю підручників українською мовою Рада Міністрів у червні асигнувала кошти на видання 1 620 000 підручників для початкових шкіл. Чисельність українських початкових шкіл, які утримувались за рахунок загальнодержавного бюджету, збільшилася з 343 (квітень 1918 р.) до 1069 (листопад 1918 р.).

Наступним рівнем у системі освіти в Українській державі були середні школи. До цих шкіл учні вступали після закінчення початкової школи (до першого класу) або вищої початкової (до п'ятого класу). Навчання тривало 8 років і було платним. 1 червня 1918 р. був утворений Департамент середньої освіти на чолі з А.С. Синявським [3, с.24]. Департаментом було вирішено створити нові українські середні школи, укомплектувати їх штати педагогами, здатними навчати українською мовою, терміново розробляти підручники і посібники.

З початку 1918 навчального року було засновано 50 державних середніх шкіл (40 українських гімназій для хлопчиків та 10 реальних шкіл) [2, с.337]. Створення українських гімназій дозволяло значній кількості випускників українських початкових шкіл продовжити навчання українською мовою. Уряд організував у м. Києві дві бурси-інтернати для вихованців українських гімназій.

В розпорядження Міністерства освіти асигнувалось 510000 крб. на облаштування зазначених закладів та 395 727 крб. на їх утримання в 1918 р. [2, с.337]. Міністерство надавало також значну фінансову допомогу місцевим самоврядуванням та громадським організаціям для відкриття та утримання 38 середніх шкіл. На ці потреби Рада Міністрів асигнувала 400 000 крб. [4, с. 86].

З 5 серпня 1918 р. уряд вдавався до заохочення талановитих учнів з незаможних родин шляхом встановлення іменних стипендій, які носили імена відомих українських діячів: Т. Шевченка, Г. Сковороди, І. Котляревського, В. Антоновича, Лесі Українки, І. Франка, О. Кобилянської, Ю. Федьковича, М. Лисенка, І.Карпенко-Карого, М. Кропивницького, І. Нечуя-Левицького та ін.

З метою забезпечення української національної школи педагогічними кадрами усіх ступенів керівництвом Української держави було проведено значну роботу з підготовки вчителів для національної школи. Відповідно перебудовувалась робота педагогічних навчальних закладів, створювались учительські семінарії та інститути. Було засновано 2 вчительські інститути та 12 вчительських семінарій.

Згідно з рішенням Ради Міністрів від 9 травня Міністерство освіти організувало курси українознавства для вчителів на території всієї України. На їх утримання уряд асигнував 2184790 крб. Курси були трьох типів: лекторські, для вчителів середніх та вищих початкових шкіл, для вчителів нижчих початкових шкіл. Вони функціонували з 1 червня до 1 вересня 1918 р. і підготували до викладання українською мовою близько 15500 педагогів [4, с.86]. У програмі курсів були такі предмети, як українська мова, письменство, історія мистецтва, історія й географія України, арифметика, сільське господарство (огляд), школознавство, термінологія з усіх предметів тощо.

З 1 липня 1918 р. при Одеському та Київському шкільних округах почали працювати курси з підготовки вчителів середніх шкіл, для допомоги вчителям у впровадженні нововведених дисциплін: української мови та літератури, історії та географії України. Усі курси Міністерство забезпечувало досвідченим персоналом, а право на позачергове зарахування на курси надавалося в першу

чергу вчителям, які мали направлення від земства, міста, учительської спілки та педагогічних рад.

Отже, політика Павла Скоропадського з питань розвитку освітньої сфери в Українській державі безумовно була спрямована на розвиток національних інтересів українського народу. Дбаючи про освіту гетьман закладав надійний фундамент у майбутнє України, де освіті надавалось особливе місце. Українські навчальні заклади зробили вагомий внесок у розвиток національної культури, стали зародками національного відродження попри всі труднощі часу.

Слід погодитись з думкою Н.В. Єфремової, яка вважає, що: «Підсумком існування Української Держави 1918 р. було не лише її падіння. Попри зовнішню і внутрішню нестабільність, міністерські кризи, коли національно-партійні кола фактично оголосили бойкот гетьманській політиці і відкидали усі спроби залучити їх до співпраці, Українська Держава залишилась найміцнішою формою існування самостійної України періоду визвольних змагань 1917 – 1921 рр.» [5, с.100]. Але навіть за умов важкої економічної кризи уряд виділяв значні кошти на утримання навчальних закладів, що дозволило досягти вагомих результатів у будівництві національної системи освіти. А позитивний досвід тих реформ повинен враховуватись і сьогодні.

Література:

1. *Державний вісник. 1918. №1. 16 травня. С. 2.*
2. *Дорошенко П. Історія України: 1917-1923 рр. У 2-х т. Т. 2: Українська Гетьманська Держава. Ужгород : Накладом О. Цюпки; друк. «Свобода». , 1932. 427 с.*
3. *Кучменко Е.М. Історія реформування освіти в Україні за доби гетьманату Павла Скоропадського // Магістеріум. Вип. 7. Історичні студії / [упоряд. К. Ю. Гломозда] ; Національний університет "Кієво-Могилянська академія". Київ : Стило, 2001. С. 21-26*
4. *Машевський О.П. Українізація освіти в 1918 році // Вісник Київського університету. Історія. 1996. Вип. 34. К., 1996. С. 80-86.*
5. *Єфремова Н.В., Долматов І.В., І.С. Мокін, Горяга О.В.: Історія держави і права України. Навчально-методичний посібник для студентів юр. коледжу. Ч. 2. Одеса: «Фенікс», 2016. 406 с.*

Стефанчишена Тетяна Михайлівна

*завідувачка інформаційно-бібліографічного відділу
Наукової бібліотеки
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

РОЗВИТОК БІБЛІОТЕЧНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ ЗА ЧАСІВ ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

29 квітня 1918 року – 14 грудня 1918 року – період існування Гетьманату Павла Скоропадського. Для історії – це зовсім незначний відрізок часу, усього вісім місяців проіснувало це державне утворення на теренах України, але наслідки цієї події мають значний вплив на культурно-просвітницьку сферу сучасної України. Більшість українських істориків до найголовніших здобутків цього періоду національного державотворення відносять розбудову культурної, освітянської та просвітницької сфер, до яких належить бібліотечна справа.

Цікавим є аналіз політики Гетьманату доби Павла Скоропадського щодо розвитку бібліотечної сфери та встановлення наступності у поглядах очільників Української Держави у період 1917–1920 рр. на це питання.

За час існування Гетьманату було прийнято майже чотириста законодавчих актів, тобто коефіцієнт активності у сфері законотворчості дуже високий. Для упорядкування культурної, освітянської та просвітницької сфер було, як зазначає Л. О. Воронько, підготовлено і затверджено 34 документи, з яких сім постанов та інструкцій заклали «підвалини діяльності вищих українських наукових установ, бібліотек, тощо, зокрема Української Академії наук та Національної бібліотеки. З фондів Державної скарбниці на ці справи було асигновано 34 млн. 853 тис. 593 карбованці» [1, с. 8].

Юридично датою заснування Національної бібліотеки є 2 серпня 1918 р. – день, коли гетьман Павло Скоропадський підписав Закон «Про утворення Фонду Національної бібліотеки Української Держави». Концептуальні засади

функціонування найголовнішої книгозбірні держави було викладено у «Відозві від Тимчасового Комітету для заснування Національної бібліотеки Української Держави в Києві», у якій наголошувалося на тому, що вона має «гуртувати у собі все, що витворено людською думкою та знаттям по всіх науках, має бути такою, щоб давала спромогу, не виїздячи з країни, познайомитися в найповнішій мірі з світовою літературою по всіх паростях людського знаття, писаною геть усіма мовами» [2].

Справедливо наголошується, що «здобутки у національно-культурному будівництві було уможливлено вже зробленим у цій царині Центральною Радою, подвижницькою працею команди українських патріотів у Міністерстві освіти та прихильним ставленням до цієї сфери самого П. Скоропадського» [3, с. 323]. Для підтвердження цієї думки наведемо відомості щодо діяльності урядових інституцій, створених для упорядкування бібліотечної сфери у часи існування Центральної Ради, Української Народної Республіки та Гетьманату П. Скоропадського.

Так, у структурі Головного управління у справах мистецтв і національної культури, який діяв при Міністерстві народної освіти, у квітні 1918 р. був виокремлений архівно-бібліотечний відділ. Ця урядова інституція була створена за прикладом Бібліотечно-архівного відділу при Генеральному секретарстві освіти доби Центральної Ради – першого українського органу з управління архівною та бібліотечною справою, який очолював О. С. Грушевський. Необхідно зазначити, що відкриття Національної бібліотеки та проведення інших заходів щодо упорядкування бібліотечної сфери у часи Гетьманату Павла Скоропадського багато в чому було реалізовано завдяки діяльності О. С. Грушевського. Зокрема, у його спадщині значне місце посідають публікації з організації бібліотечної справи, серед яких «Законопроект про обов'язкову надсилку друкарнями своїх видань», «Бібліотечні справи». О. С. Грушевський до основних завдань очолюваного ним Бібліотечно-архівного відділу відносив: 1) створення Української Національної бібліотеки за прикладом найкращих зарубіжних національних

бібліотек; 2) розбудову національної бібліотечної інфраструктури та забезпечення її висококваліфікованими кадрами; 3) розбудову та підтримку на державному рівні районних бібліотек; 4) запровадження реєстрації нових українських видань та часописів і ведення з цією метою «Літопису»; 5) сприяння в укладанні систематичних та хронологічних покажчиків; 6) розвиток наукової бібліографії та випуск відповідних бібліографічних видань. При цьому науковець наголошував, що «по теперішнім поглядам бібліотекарі не можуть бути кладовщиками, які лише видають книги, вони мають бути людьми з вченими інтересами та студіювати ті книжкові скарби, які в них розходяться» [4, с. 28].

Новостворену державну установу з упорядкування бібліотечної сфери за доби Гетьманату Павла Скоропадського очолив В. Л. Модзалевський – відомий український історик, архівіст. У доповідній записці щодо необхідних та першочергових завдань Архівно-бібліотечного відділу їх було поділено дві частини: архівну та бібліотечну. До найголовніших завдань у бібліотечній сфері віднесено: 1) прийняття закону, який би зобов'язував друкарні надсилати до Національної бібліотеки, з метою її поповнення усіма виданнями, що виходять у державі, обов'язкові екземпляри; 2) започаткування випуску покажчика «Книжковий Літопис», який би містив відомості про усі книжкові видання України; 3) утворення Книжкової палати, з метою систематичного та планомірного поповнення провінціальних бібліотек книгами, а також відкриття у її складі Бібліографічного Інституту; 4) скликання Всеукраїнського з'їзду бібліотекарів, який був профінансований попередньою владою у розмірі 13 тис. 418 карб., з метою обговорення найактуальніших проблем у бібліотечній сфері та налагодження комунікацій між центром та провінціальними бібліотеками [5].

Висновки. Проведений аналіз політики Гетьманату доби Павла Скоропадського щодо розвитку бібліотечної сфери дає змогу стверджувати, що у цей період було реалізовано такі проекти, як: відкрито Національну бібліотеку – найголовнішу книгозбірню сучасної України (нині бібліотека І. В. Вернадського); започатковано випуск спеціалізованих покажчиків,

літописців книжкових видань з метою інформування інших бібліотек щодо надрукованих у державі видань; утворено Бібліографічний Інститут з метою розвитку наукової бібліографії та формування висококваліфікованих фахівців-бібліотекарів тощо. Ідеї цих проектів були закладені у попередньому періоді державотворення – у часи Центральної Ради та Української Народної Республіки, та продовжені у наступному періоді – за часів Директорії. Зокрема, було реалізовано наміри щодо створення Книжкової палати, прийнято Закон «Про обов'язкову надсилку друкарнями, літографіями, металографіями та іншими подібними закладами до повітових комісарів усіх видань» тощо. Це дозволяє сформулювати тезу щодо наступності державної політики щодо розвитку бібліотечної справи Української Держави у період 1917–1920 рр.

Література:

1. Воронько Л. О. Українське державотворення в добу Гетьманату 1918 року: роль та значущість діяльності П. Скоропадського. *Державне управління: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 3–20. URL: http://www.e-patp.academy.gov.ua/2016_1/3.pdf (дата звернення: 10.10.2020).
2. Концепція діяльності Бібліотеки. Офіційний веб-сайт Національної бібліотеки ім. В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/4698> (дата звернення: 10.10.2020).
3. Пиріг Р. Українська гетьманська держава 1918 року : історичні нариси. Київ : [б.в], 2011. 336 с.
4. Цит. за: Приходько Л. Внесок Олександра Грушевського у розбудову бібліотечної справи Української держави у 1917–1918 рр. *Бібліотечний вісник*. 2004. № 4. С. 23–30.
5. Доповідна записка В. Л. Модзалевського щодо необхідних та першочергових завдань *Архівно-бібліотечного відділу*. URL: https://cdiak.archives.gov.ua/v_100_rokiv_arkhivnii_systemi_v_Ukraini.php (дата звернення: 10.10.2020).

Гаврилова Регіна Вадимівна

*бакалавр I к., факультету журналістики
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Наук. керівник. - асистент кафедри історії держави і права К.П. Ченкова

УКРАЇНОМОВНЕ ПИТАННЯ В ДЕРЖАВОТВОРЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Якщо під терміном «український народ» ми розуміємо етнічних українців, які сформувалися на конкретних географічних теренах України (її

етнічних землях), що об'єднані спільним походженням, політичною і етнічною історією, традиціями, звичаями, мовою, етнічною самосвідомістю та самоназвою, культурою тощо, то під визначенням «українська нація» ми маємо на увазі етнополітичну спільноту, до складу якої входить як титульний український етнос, так і різноманітні етнічні меншини (росіяни, євреї, поляки, німці та ін.), що довгий час мешкають на українських етнічних землях і усвідомлюють себе громадянами Української держави та активно сприяють її розбудові [6, 27].

Як відомо, однією з головних етновизначальних ознак будь-якого народу є його рідна мова. Доля української мови як і багатовікове буття її носіїв українців – важка і терниста. Скільки б не говорилося і писалося про мелодійність, милозвучність, чарівність і старовинність нашої мови один лише аспект буття українського етносу, а саме бездержавність і перебування його у складі інших держав–метрополій перетворював солов'їну то в зіпсовану польську, чи то спотворену російську (так зване «малоросійське наречіє»), одним словом другосортну мову рабів і холопів [1, 112].

До честі Павла Скоропадського, він розумів велике значення української мови для етнічних українців. За доби Гетьманату українська мова офіційно почала впроваджуватися на всіх рівнях. Так, у серпні 1918 р. очільник Української Гетьманської Держави ухвалив закон «Про обов'язкове вивчення української мови та літератури, а також історії та географії України у всіх середніх школах» [2, 78]. Проте не завжди така політика знаходила підтримку у суспільстві. Зокрема, в Одесі українська мова традиційно не була популярною серед переважної більшості городян, її впровадження зустрічало пасивний опір [3, 278].

Разом з тим, гетьман з гордістю наголошував: *«Я люблю російську мову, українці її терпіти не можуть; щонайменше, вдають, що не люблять її; я люблю середню Росію, Московщину – вони переконані, що ця країна огидна; я вірю у велике майбуття Росії, якщо тільки вона перебудується на нових началах, де всі би частини у вирішенні питань мали би однаковий голос і де б не*

було б того, як зараз, наприклад, коли в Москві у відомих колах дивляться на Україну, як господар дивиться на робітника; українці такому майбутньому не вірять...» [4, 229].

Павло Скоропадський вважав, що мирне співіснування і співпраця російської мови, культури тощо з українськими звичаями і традиціями можливе, потрібне й корисне для обох слов'янських народів. Зокрема він наголошував: *«Українці постійно говорять про те, що я використовував російські сили для створення України. Так сталося тому, що одними лише українськими силами неможливо було створити щось вартісне. Дійсно культурний клас українців дуже мало чисельний. Це і є бідою українського народу. Є багато людей, які гаряче люблять Україну і бажають їй культурного розвитку, проте самі ці люди російської культури, і вони, піклуючись про українську культуру, ні на йоту не зрадять російській...» [4, 233].*

При цьому гетьман помилково продовжував наполягати на підтримці культурних зв'язків з Росією: *«Наскільки я вважаю необхідним, щоби діти вдома і в школі говорили тією ж мовою, якою мати їх навчала, знали би у дрібницях історію своєї України, її біографію, наскільки я вважаю необхідним, щоби українці працювали над створенням своєї власної культури, настільки я вважаю безглуздим і згубним для України відірватися від Росії, особливо у культурному відношенні. При існуванні у нас і вільному розвитку російської та української культури ми можемо розквітнути, якщо ж ми тепер відмовимося від першої культури, ми будемо лише підстилкою для інших націй і ніколи нічого великого створити не зуміємо.» [4, 234].*

Проте, на превеликий жаль, П. Скоропадському так і не вдалося досягти міжетнічного порозуміння і загальнонаціональної злагоди. Не можуть, апріорі, люди з великоросійським мисленням і переконаннями створити незалежну, самостійну, демократичну українську державність. Скільки вони не будуть її будувати, стільки в них буде, врешті-решт, виходить чергова Російська імперія, чи щось на її кшталт. Ось так сталося і з розвитком української мови у добу Гетьманату П. Скоропадського [5, 42]. Це підтверджують слова очевидця і

безпосереднього учасника тих подій В. Винниченка: *«Хоч воно і декларувалося, що державною мовою на Україні є тільки українська мова, а тим часом вища судова інституція, Сенат, більшістю голосів постановила, що й руська мова повинна вважатися державною мовою... Хоч заявлялось, що на провінції також повинна скрізь українська мова бути урядовою, а тим часом українців урядовців скрізь було викинено, або арештовано, або навіть розстріляно, а замість них настановлено відомих істино-руських людей...»* [1, 67].

На думку П. Христюка в Українській Гетьманській Державі збільшилися чисельність проросійські налаштованих партій та їх періодичних видань, також розпочався відвертий русифікаторський похід проти української мови, освіти, загострювалась напруженість між патріотичними українськими силами й проросійськими (Великомосковськими), на бік яких став П. Скоропадський. [7, 84-86].

Аналізуючи державотворчу діяльність П. Скоропадського, можна дійти висновку, що УГД зазнала краху, перш за все, через світоглядно-державницькі погляди гетьмана. Хоча він походив зі славетного козацького роду, але як особистість Павло Петрович сформувався в умовах Російської імперії, і поза нею він себе не уявляв. Саме тому українськість для нього було лише формою, тоді як російська великодержавність – його змістом і сутністю. Зі знищенням царської влади у свідомості Скоропадського сталася світоглядна криза, він як був монархістом, так ним і залишився, але політичні реалії вже були зовсім іншими [6, 69].

Отже, завдяки державотворчій діяльності Павла Скоропадського відбулися позитивні зрушення й зміни в житті українського народу. Насамперед, це стосується розвитку і впровадження української мови в усі сфери тогочасного соціуму, особливо в освіту, культуру та науку. Разом з тим, слід зауважити, що не завжди реформи П. Скоропадського щодо впровадження української мови були послідовно-українськими, іноді вони були

суперечливими, і перебували під тиском як об'єктивних так і суб'єктивних причин.

Павло Скоропадський хотів, щоб українська мова, культура і сама Україна, як країна існувала. Він хотів впроваджувати українську мову у суспільство, але в нього була одна помилка – він не зміг відділитися від Російської імперії і зробити Україну незалежною. Тому напевно українську мову ще так довго принижували, скажемо так. П. Скоропадський напевно вважав, що Україна – це частина Росії, але такого ніколи не було і не буде. Гетьман спокійно казав, що любить російську мову, коли наш народ так хотів свободу української мови. Він вважав, що українська мова, культура й російська повинні існувати разом, але це неправильно, бо український народ завжди хотів, хоче і буде хотіти бути незалежним.

Література:

1. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції: марець 1917 р. — грудень 1919 р.). Книга Роду, 2008.
2. Литвин В.М., Мордвінцев В.М., Слюсаренко А.Г. Історія України. К., 2002.
3. Музичко О.Є. Ставлення російської інтелігенції Одеси до проблеми розвитку української мови у 1917-1919 роках // Південь України: етноісторичний, мовний, культурний та релігійний виміри. Одеса, 2007. С. 278-284.
4. Павло Скоропадський. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. К., Філадельфія. 1995.
5. Реєнт О. Павло Скоропадський. К., 2003.
6. Фігурний Ю. С. Державотворча та етнонацієтворча діяльність українського гетьмана Павла Скоропадського в українознавчому вимірі. К., НДІУ. 2008. 128 с.
7. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 рр. Відень, 1921. Т. 3.

Даниленко Анастасія Вікторівна

бакалавр 1 к., 2 гр. факультету

міжнародно-правових відносин

Національного університету «Одеська юридична академія»

Наук. керівник – доцент Н.В. Єфремова

РОЛЬ П. СКОРОПАДСЬКОГО В ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА У 1918 РОЦІ

Серед багатьох сторінок історії періоду 1917 - 1918 рр., що мали вплив на загальноукраїнське життя, виділяється історія відродження та організації

українського козацтва, що розпочалося навесні 1917 року разом з революційними подіями в Україні. Поступово процес поширювався на Звенигородщину, Київщину, Чернігівщину, Поділля, Лівобережжя та центральні райони, набувши загальноукраїнського характеру. Організація Вільного козацтва в Наддніпрянській Україні відбувалась у процесі розвалу імперської армії і за умов поширення лютневої революції з лютого по травень 1917 р. У першій половині квітня 1917 р. відбувся повітовий з'їзд представників цієї організації, де було схвалено наступні організаційні принципи створюваних формувань: 1. Вільне козацтво організується для оборони вольностей українського народу та охорони ладу. 2. Вільне козацтво є територіальною військовою організацією, до якої мають право вступати громадяни повіту не молодше 18 років. 3. Не можна приймати до організації людей, ворожих українській справі, а також покараних судом за карні вчинки. 4. Всіма справами організації завідують ради козацької старшини. 5. На командні посади старшина виборна [1, с. 378].

Серед козаків були люди різної національності і різних прошарків населення, але організація була слабкою і потребувала на підтримку та контроль з боку уряду. 13 листопада 1917 року Генеральний Секретаріат Статут «Вільного Козацтва на Україні», який досить чітко регламентував їхню діяльність. У кожному селі чи місті, незалежно від чисельності, могла існувати лише одна громада Вільного козацтва з осіб будь-якої національності й статі, її завданнями були охорона громадського порядку та спокою населення, захист громадян та їхньої власності, запобігання грабункам, фізичний і духовний розвиток своїх членів, їх громадське виховання. Активно воно залучалось і до боротьби з більшовиками. Вже у березні 1918 року загальна кількість Вільного козацтва становила 76 тис. осіб [2, с. 21].

Отже, не є дивним, що значні надії в розбудові Української Держави П. Скоропадський покладав на козацтво, стосовно якого він казав: «Я вирішив, об'єднуючи їх у сотні, полки, коші, перевести їх у козацтво або швидше відновити старе козацтво, яке споконвіку у нас було. Оскільки всі ці козаки-

хлібороби – власники, то природно, що ідеї більшовизму не прилипали б до них.» [3, с. 231]. Гетьман особисто приділяв велику увагу проведенню козацької реформи і намагався надати їй законодавчого оформлення. Однак ідея відродження козащини зустріла суттєвий опір Ради Міністрів, яка двічі відправляла законопроект на доопрацювання.

Козацтво розглядалось як потенційна військова сила. Гетьман відводив йому значне місце в державній політиці, розглядаючи Гетьманат як наслідування державних традицій другої половини XVII – першої половини XVIII століть. У зверненні до військового міністра від 30 травня 1918 р. він зазначав: «... тепер, коли я став Гетьманом всієї України, я вирішив прийняти всі заходи до того, аби козащина, в яку ввійде цвіт української людності, стала провідником національної ідеї...» [4, Арк. 84-85].

З метою впровадження планів гетьмана, 2 червня 1918 року був оприлюднений «Відручний лист Гетьмана України про ліквідацію приватних і вільнокозацьких організацій і створення Козацької Ради», в якому він наказує «прийняти всі заходи до того, аби козащина, в яку ввійде цвіт української людності, стала дійсно провідником національної ідеї і великим кадром будучої Української Козацької Армії» [5, с. 102-11].

Для реалізації цієї ідеї було необхідно провести реорганізацію Вільного козацтва. Згідно плану Гетьмана, козацтво включалось до складу загальнодержавного війська. Основу оновленого козацтва повинні були складати заможні селянство та селяни середняки, як прихильник і гетьманської політики захисту приватної власності на землю та боротьби з більшовизмом [6, с.104].

В липні 1918 р. було видано також «Статут українських козаків», проект якого підготував генеральний писар гетьмана військовий старшина І. Полтавець-Остриця [7]. Цей документ складався з трьох частин. В першій були сформульовані національно-державні принципи козацького руху в Україні, другу складав «Статут Організації Козацьких Громад» і третя мала назву «Як заснувати козацьку просвіту». Відтепер всім «вільним козакам»

належало «іменуватись просто козаками» [8, с. 185]. На майбутнє гетьман передбачав видати додаткову грамоту для більш чіткого визначення правового статусу козацтва в державі, за для того, щоб «раз на все определить закон про козацький стан, їхні права і привілегії, спираючись на наші стародавні традиції в універсалах і грамотах Гетьманами України зазначених» [8, с. 228-229].

Сфера військово-козацького руху тісно перепліталася з дипломатичною, оскільки гетьман мав чіткі плани щодо формування федерації з козацькими Доном та Кубанню [9, с. 504]. 10 серпня 1918 р. до Ради Міністрів був поданий на голосування Закон «Про відновлення українського козацтва». Він, зокрема, передбачав підпорядкування всього козацтва гетьману, створення Генеральної та місцевої козачих рад, прописуючи їх повноваження, визначав вступ до козачих лав добровільним методом, особливості структури (сотня – козака повітова громада – полк – кіш) та діяльність місцевих осередків. Варто зазначити, що уряд спершу відправляв закон про козацтво на доопрацювання, явно не бажаючи його затвердження, а вже після прийняття (та й то з перевагою в один голос – 6 проти 5) виділив на його реалізацію лише 100 тис. карбованців – суму досить незначну [10, с. 142].

16 жовтня 1918 року гетьман затвердив ухвалений Радою міністрів Української Держави Універсал «Про відновлення українського козацтва» та видав відповідний Універсал. Українське козацтво очолював особисто гетьман. Вступ до козацьких громад був добровільним. Пріоритетне право отримання козацького звання мали нащадки українських козаків, лише православної віри. При гетьмані утворювалася Велика козача рада, у восьми регіонах – місцеві козачі ради. «Вас, козаки, – нащадки славних лицарів запорожців, Ми закликаємо з честю носити даровані нами козацькі жупани і добре дбати про те, аби соромом і ганьбою не вкрити їх і клейнодів козачих і тих великих славних сторінок нашої історії, якими ми досі пишались, - ішлося в гетьманському універсалі. – Хай тіні великих предків наших дадуть всім нам міць і силу правдиво й чесно виконати те завдання, яке тепер стоїть перед Нами і Державою Українською» [11, с.3].

Відродження козацтва мало насамперед вилитися у формування козацьких військових частин. Проте, незважаючи на енергійні зусилля П. Скоропадського, цей процес йшов повільно. Спроба законодавчим шляхом створити замкнену привілейовану національно-соціальну верству і надати їй форму військової організації, відданої особисто гетьманові, не вдалася.

Однак, в подальшому формуванню козацьких частин завадила зміна воєнно-політичної ситуації в Українській Державі. Як зазначає Н.В. Єфремова: «Вже у середині листопада 1918 року гетьман почав підготовку до видання грамоти Про федерацію з найбільшовицькою Росією, згодом почалось повстання Директорії, а 14 грудня того ж року він зрікся влади» [12, с.99].

Отже, підбиваючи підсумки, слід зазначити, що на відміну від цілей уряду УНР, в Українській Державі козацтву надавалась роль не тільки помічника «державної варти». Взагалі у справі поновлення козацтва гетьман бажав досягти дві головні мети: по-перше, створити заможну верству середніх землевласників, яка б мала сильні історичні та культурні традиції; по-друге, мати з часом надійне військо, яке б не піддавалося більшовицькій агітації, а, по-третє, гетьман сподівався привернути на свій бік інші козацькі землі: Кубань і Донеччину.

Література:

1. Крип'якевич І., Гнаткевич Б., Стефанів З. *Історія українського війська*. Львів, 1992. 712 с.
2. Бантиш-Каменський О. *До історії козацького руху на Україні в 1917 - 1918 рр.* Біла Церква, 1923. 29 с.
3. *Історія вчень про державу і право. Частина 3. Політико-правова думка XIX-XX століть [Текст] : хрестоматія / [уклад. В. В. Сухонос] ; Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. 247 с.*
4. ЦДАВО України. Ф.1074. Оп.2. Спр.2. Арк.84–85.
5. Лободаєв В. М. *Відродження козацтва в Українській Державі П. Скоропадського (квітень – грудень 1918 р.)* // *Гілея*. 2011. № 54. С. 102-111.
6. Лободаєв В.Н. *Актуалізація ідеї відродження козацтва в Українській Державі П.Скоропадського* // *Вісник Київського ун-ту імені Тараса Шевченка. Серія «Історія»*. Вип.44. К., 1999. С. 11-18.
7. *Статут Українських Козаків*. К., 1918. 16 с.
8. *Останній гетьман. Ювілейний збірник пам'яті Павла Скоропадського. 1873 – 1945*. К., 1993. 398 с.

9. Полонська-Василенко Н.Д. *Історія України: У 2 т. Т.2: Від середини XVII століття до 1923 р.* К., 1995. С.504.
10. Пиріг Р.Я. *Українська гетьманська держава 1918 року: Історичні нариси.* К., 2011. 336 с.
11. *Універсал Про відновлення козацтва, виданий Гетьманом України П. Скоропадським. «У 60-річчя відновлення Гетьманства».* Торонто, 1978 р. ЦДАЗУ, бібл. ф. № 4, інв. № 569-В
12. Єфремова Н.В., Долматов І.В., І.С. Мокін, Горяга О.В.: *Історія держави і права України. Навчально-методичний посібник для студентів юр. коледжу. Ч. 2.* Одеса: «Фенікс», 2016. 406 с.

Кузнецов Олександр Максимович

здобувач вищої освіти I курсу

*Центру підготовки магістрів публічної служби і професійних суддів
Національного університету «Одеська юридична академія»*

*Наук. керівник – д.п.н., професор
кафедри історії держави та права
К.М. Вітман*

УКРАЇНСЬКЕ КОЗАЦТВО У ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПЛАНАХ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Павло Скоропадський, як гетьман Української Держави зумів розгорнути активний державотворчий процес у складній ситуації, яка вимагала конкретних дій у творенні державних інституцій. Як нащадок давнього козацького роду гетьман приділяв значну увагу відродженню та організації українського козацтва, як надійної соціальної основи Української Держави.

Розбудувати мирну, сильну і незалежну державність на принципах християнських і козацьких традицій, з захистом досягнень співжиття людей – таку мету бачив перед собою гетьман Павло Скоропадський схилиючи голову під Архипастриське Благословення і Помазання на гетьманування під молитовні дзвони святої Софії 29-го квітня 1918 р. [4, с. 27].

Питання формування збройних сил Української Держави гетьман вважав одним із найбільш важливих першочергових завдань. Для реалізації цього питання йому вдалося залучити не тільки кваліфікованих військових, але й зорганізувати законодавче забезпечення діяльності збройних сил [1, с. 90-97].

Козацтво розглядалося П. Скоропадським як потенційна військова сила, яка ще у березні 1918 р. складалась з 76 тис. осіб [2, с. 21]. Серед козаків були люди різної національності і різних прошарків населення, але у своїй більшості вони не сприймали ідеології більшовизму. Аналізуючи цю ситуацію гетьман якось зазначив: «Оскільки всі ці козаки-хлібороби – власники, то природно, що ідеї більшовизму не прилипали б до них. Я був їхнім безпосереднім главою; спільність інтересів змусила б їх бути відданими мені. Це страшно б зміцнило б мою владу й, поза сумнівом, тоді б можна було б спокійно проводити й аграрну, й інші докорінні реформи» [3, с. 231].

Його послідовна політика у реалізації цього проекту відобразилась у зверненні до військового міністра від 30 травня 1918 р., де гетьман зазначив: «... тепер, коли я став Гетьманом всієї України, я вирішив прийняти всі заходи до того, аби козаччина, в яку ввійде цвіт української людності, стала провідником національної ідеї...»[4, арк. 84–85].

Задля централізації козацького руху попередні вільнокозачі об'єднання розпускалися й реорганізовувалися у загальнодержавне військо. В цих процесах важливу роль відводилась А. Сидоренко. Вже 2 червня 1918 р. гетьман поставив перед військовим міністром завдання відродити Велику козацьку раду для організації козацтва. Процес затягнувся до жовтня, але через проблеми в Німеччині П. Скоропадський зумів активізувати реалізацію військової реформи в Україні.

Так, 16 жовтня 1918 р. було видано Універсал Про відновлення українського козацтва у восьми губерніях: Київській, Полтавській, Чернігівській, Харківській, Херсонській, Катеринославській та Волинській. На козацтво було покладені функції фізичного й морального виховання молоді, створення добровільних козацьких громад у вигляді сотні-полку-коша, проведення культурно-просвітницької роботи, по можливості розв'язання економічних питань [5].

Козацтво яке існувало в Полтавській та Чернігівській губерніях до 1917 р., було офіційно включено до складу цивільного населення, але при цьому

користувалося деякими пільгами і зберегало за собою давні традиції. Козаки жили переважно на хуторах, хоч були й козацькі села, або частина якогось села належала козакам, а інша – селянам.

Відродження козацтва мало насамперед вилитися у формування козацьких військових частин, але сам процес відбувався дуже повільно. Найактуальнішою тогочасною проблемою в Україні було як найшвидше розв'язання аграрного питання. Гетьман намагався створити стан заможних селян-власників (козаків), які мали стати його надійною порою. Тож не є дивним, що козацтво також очікувало на вирішення цього питання. Значна частина українського козацтва та селянства плекала надію на отримання власної землі і болісно реагувала на примусове вилучення продуктів харчування для погашення заборгованості України перед Німеччиною та Австрією за умовами Брест-Литовської угоди. Збереження поміщицького землеволодіння теж не додавало стабільності у відносинах між гетьманом та козацтвом.

Універсал від 16 жовтня 1918 р. відновив козацтво як привілейований стан суспільства [5]. До козаків належали нащадки старовинних козацьких родів, але могли вступати до того стану й не козаки. Важливою вимогою висувалось питання віросповідання кандидата. Козаком міг бути тільки православний християнин. Козаки кожної губернії складали кіш з кошовим отаманом, який підлягав гетьманові. У кожному коші було кілька полків. На чолі козацтва стояла Велика Козацька Рада, головою якої був сам гетьман, але подальшому формуванню козацьких частин завадила зміна воєнно-політичної ситуації в Українській Державі.

Також слід відзначити, що при прийнятті рішення про відродження козацтва не була належним чином врахована політична ситуація, що склалася в Україні на той момент. Гетьманський режим доживав останні місяці. Спроба поновити українське козацтво не дала бажаного ефекту. Незаможне селянство негативно відреагувало на цей крок гетьмана. Склалося так, що у вирішальний момент, коли влада П. Скоропадського ослабла, гетьманський режим нікому було захищати. Навіть гвардійська дивізія, до якої набирали представників

заможного селянства і яка вважалася опорою гетьманства, перейшла на бік Директорії.

Слід погодитись з думкою Н.В. Єфремової, яка вважає, що «На відміну від цілей уряду УНР, в Українській Державі козацтву надавалась роль помічника «державної варти». Взагалі, у справі поновлення козацтва гетьман бажав досягти дві головні мети: по-перше, створити заможну верству середніх землевласників, яка б мала сильні історичні та культурні традиції, засновані на православної вірі; по-друге, мати з часом надійне військо, яке б не піддавалося більшовицькій агітації, а, по-третє, гетьман сподівався втягти до орбіти Української Держави інші козацькі землі: Кубань і Донеччину» [6, с.81].

Падіння гетьманату було зумовлено цілою низкою обставин, але його спроба відновити на селі старі дореволюційні порядки привела до того, що селянство – найчисленніша верства населення України – не стало опорою влади гетьмана. Не додавало авторитету гетьманській державі й відродження архаїчних форм організації суспільного життя.

Література:

1. Барановська Н. М. Підвалини військової політики гетьмана Павла Скоропадського. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія. 2014. № 784. С. 90-97.
2. Бантиш-Каменський О. До історії козацького руху на Україні в 1917 - 1918 рр. Біла Церква, 1923. 29 с.
3. Історія вчень про державу і право. Частина 3. Політико-правова думка XIX-XX століть [Текст] : хрестоматія / [уклад. В. В. Сухонос] ; Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". Суми : ДВНЗ "УАБС НБУ", 2010. 247 с.
4. Центральний державний архів вищих органів України. Ф.1074. Оп.2. Спр.2. Арк.84–85.
5. Універсал Про відновлення козацтва, виданий Гетьманом України П. Скоропадським. «У 60-річчя відновлення Гетьманства». Торонто, 1978 р. ЦДАЗУ, бібл. ф. № 4, інв. № 569-В.
6. Єфремова Н.В., Долматов І.В., І.С. Мокін, Горяга О.В. : Історія держави і права України. Навчально-методичний посібник для студентів юр. коледжу. Ч. 2. Одеса: «Фенікс», 2016. 406 с.

Бондар Євген Сергійович
*бакалавр 1 к., 2 гр. факультету
міжнародно-правових відносин
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Наук. керівник – доцент Н.В. Єфремова

ДІЯЛЬНІСТЬ П. СКОРОПАДСЬКОГО НА МІЖНАРОДНІЙ АРЕНІ

29 квітня 1918 р. в Українській Народній Республіці стався переворот. УЦ Рада була усунута від влади повстанцями на чолі з П. Скоропадським, так розпочався новий етап в історії української держави. Ця подія безпосередньо торкалась питання визначення зовнішньої політики Української Держави та поклала початок боротьби за визнання її легітимності на міжнародній арені.

З часом, у Києві було акредитовано 11 зарубіжних місій: з Німеччини, Австро-Угорщини, Туреччини, Болгарії, Дону, Польщі, Румунії, Фінляндії, Кубані, Азербайджану та Грузії. Десять українських дипломатичних представників розпочали роботу за кордоном: у Німеччині, Австро-Угорщині, Туреччині, Болгарії, Дону, Фінляндії, Швейцарії, Кубані, Румунії, Швеції. Відбулася реорганізація Міністерства закордонних справ, що мало сприяти підвищенню ефективності його роботи. Спочатку Міністром закордонних справ був М. Василенко, а з 20 травня його замінив відомий історик, громадський і державний діяч Д. Дорошенко [1, с. 327].

Уряд гетьмана П. Скоропадського основним завданням зовнішньої політики вважав налагодження відносин із державами світу. Активну роботу в цьому напрямі проводили міністри закордонних справ: спочатку М. Василенко, згодом Д. Дорошенко. Для досягнення цієї мети, за ініціативи гетьмана, навесні 1918 р. розгорнулася робота щодо створення військового аташату. Його працівники – «військові агенти» мали призначатися з офіцерів Генштабу. При цьому встановлювалися суворі вимоги щодо професійних і моральних якостей кандидатів [1, с. 336].

4 липня 1918 р. було ухвалено Закон «Про призначення військово-морських агентів та встановлення посад військово-морських агентів при посольствах Української Держави». Цей закон, оголошений в «Державному Вістнику» ч. 22 від 14 липня 1918 року, було по морському Відомству проведено наказом № 488/33 від 18. X. 1918 р. Зазначені місії були акредитовані в Німеччині (за сумісництвом – у Данії, Голландії, Швеції), Угорщині, Румунії, Туреччині. Планувалося направити військово-морського аташе і до радянської Росії.

Аналізуючи розвиток міждержавних відносин між Українською Державою та найближчими сусідами слід погодитись з думкою Н.В. Єфремової, яка зазначила, що «Першочергове значення приділялося зміцненню міжнародного становища Української Держави. Були укладені договори з Грузією і Радянською Росією, при чому Росія визнала незалежність України і її нові державні кордони. 12 червня 1918 р. уряд Скоропадського підписав договір з Радянською Росією, де Українська Держава визнавалася суверенною державою. Було відкрито 2 генеральних консульства (у Москві та Петрограді) та 19 консульств у інших містах Росії» [2, с. 87].

Разом з тим, при організації міждержавних відносин П. Скоропадський був змушений дотримуватися про німецьких інтересів у зовнішній політиці. Тут доцільно нагадати, що однією з умов підтримки П. Скоропадського німецькою адміністрацією, було визнання гетьманом Брестського миру, підписаного УЦ Радою. Так, наприклад, дослідник Л.Є. Дещинський зазначає: «Панувала думка, що Німеччина, не маючи спільних кордонів з Україною та при відсутності спірних територій, сприятиме зміцненню України, яка зменшуватиме російську небезпеку і створюватиме противагу Польщі. Окрім того, були надії на економічне співробітництво, що мало б поєднати природні багатства України з промисловістю Німеччини.» [3 с. 4]. Але німецьке та австрійське окупаційне командування не поспішало висловлювати офіційне ставлення до Української Держави.

Міністерство закордонних справ визначило три основні напрями зовнішньої політики Української держави: 1. Встановлення дружніх відносин із країнами Четвірного Союзу – Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною. 2. Розв'язання спірних територіальних проблем із сусідніми державами. 3. Встановлення дипломатичних відносин із нейтральними державами. Але Австро-Угорщина і далі затягувала ратифікацію Брестського договору.

Разом з тим, обраний курс позначився на тому, що країни Антанти не пішли на встановлення відносин з Україною Державою. Вони бачили чітко виражену пронимецьку політику гетьманського уряду, а уряд Франції висловився за втілення ідеї «неподільної Росії». Англія і США зайняли політику очікування та підтримали політичну концепцію Клемансо [4 с.74].

У початковий період правління П. Скоропадського особливу увагу було приділено налагодженню відносин із Німеччиною. Так, у Києві діяло німецьке посольство, а в Харкові, Одесі, Катеринославі й Миколаєві були відкриті німецькі консульства. При цьому зазначимо, що українське населення не схвалювало пронимецьку політику гетьмана. Труднощі також полягали і у тому, що значна частина депутатів німецького парламенту негативно ставилася до державного перевороту в Україні. Таким чином, Німеччина лише 2 червня 1918 року офіційно визнала Українську Державу, а 24 липня 1918 р. ратифікувала Брестський мирний договір [5, с.126].

Не дивно, що зовнішня політика уряду Української Держави була пронимецькою. Саме таку сутність відзначали дослідники дипломатичного візиту українських дипломатів, голови Ради Міністрів України Ф. Лизогуба і П. Скоропадського в Німеччину. Візит виявився успішним. На вигідних для Української Держави умовах було розв'язано питань фінансів та торгівлі між двома державами тощо. Німеччина погодилась підтримувати Українську Державу і у вирішенні територіальних суперечок із сусідніми державами і у боротьбі з російськими більшовиками. Однак питання формування української армії і флоту продовжували наштовхуватись на заперечення з німецького боку.

Це пояснювалось частково тими обставинами, що ще 24 квітня 1918 р. на нараді у начальника штабу німецьких військ генерала В. Гренера П. Скоропадський погодився на умови, за яких «...доки австро-угорські і німецькі війська будуть знаходитися на Україні, не може формуватися будь-яка українська армія. Держава може підтримувати тільки поліцейські підрозділи зі згоди обох командувань» [6, с.74].

Але реалії часу примушували П. Скоропадського до перегляду такої позиції. Гетьмана прийняв імператор Вільгельм II, райхканцлер граф Г. Гертлінг. Німеччина, будучи зацікавленою у союзникові на сході, погодилася сприяти позитивному розв'язанню для України висунутих гетьманом питань.

Складнішими були відносини з Австро-Угорщиною. Політика України щодо будівництва держави на етнічних українських територіях не збігалася з політикою Австро-Угорщини. Брестський мирний договір спростував мрію поширити східний кордон до Дніпра й утворити на українських землях підпорядковану Габсбурзькій монархії слов'янську державу. Навпаки, Австро-Угорщина повинна була передати Україні окуповану австро-угорськими військами частину Холмщини, а також, як це передбачалося таємним протоколом до Брестського договору, поділити Галичину і східну її частину приєднати до Буковини.

З часом, Австро-Угорщина, під впливом Польщі, анулювала цей таємний протокол. Міністр закордонних справ Австро-Угорщини С. Буріян доводив, що вони «уклали цей договір з урядом, який, як виявилось дуже скоро, не мав жодної реальної сили і який ми мусили нашим військом супроводити назад додому» [7, с. 11]. Австро-Угорщина намагалася вплинути на інших членів Четвірного Союзу з метою відтягнути ратифікацію Брестського мирного договору з Україною.

З метою подолання кризи українська дипломатична місія у Відні, яку очолив А. Яковлів, була відкликана до Києва. Новим послом 21 червня 1918 р. було призначено В. Липинського [8 с. 224]. Обізнаність ученого з польською проблемою, його авторитет у впливових галицьких колах і серед українців

гетьманської орієнтації говорили про те, що він був найбільш вдалою кандидатурою на цю важливу дипломатичну посаду [9, с. 449]. Проте йому не вдалося поліпшити взаємовідносини між Українською Державою й Австро-Угорщиною. Були заблоковані пропозиції українського уряду відкрити консульство у Відні, Будапешті, Львові.

Однак Австро-Угорщині не вдалося реалізувати свій план щодо створення політики єдиного протистояння держав Четверного Союзу проти України. Першою прорвала цей фронт Болгарія, яка 15 липня 1918 р. ратифікувала договір. Його підписали у Відні Джеборо і Липинський [3, с. 5]. Брестський мирний договір з Україною 22 серпня ратифікувала Туреччина. Відкрилися посольства у Києві та Стамбулі. Щоправда, дипломатичні стосунки між Українською Державою і Туреччиною тривали короткий час. Вже у грудні 1918 р. гетьман П. Скоропадський і останній султан Оттоманської імперії втратили владу. Але встановлені добросусідські взаємини залишили позитивний слід [10, с. 366-367].

На восени 1918 р., у зв'язку з політичними змінами у Австрії, гетьман запропонував німецьким властям контролювати землі, зайняті австрійськими військами, а в листопаді з цього приводу з німецьким урядом була укладена угода. Але цім планам завадили революційні події у Німеччині та в Україні.

Значних зусиль доклав П. Скоропадський для розв'язання питання Бессарабії. У Бессарабській губернії проживало за даними на 1910 р. 47,9% молдаван та 27,8% українців [11, с. 53]. Утворена в Бессарабії в листопаді 1917 р. національна представницька організація «Сфатул Церій» (Рада країни) 15 грудня проголосила її Молдавською Народною Республікою, а 9 квітня 1918 р. «Сфатул Церій» ухвалила постанову про «умовну злуку» – приєднання Бессарабії до Румунії на правах автономної провінції. Рішення про об'єднання з «матір'ю Румунією» стало важким випробуванням для українців, які там жили. По цьому питанню М. Василенко і Д. Дорошенко висловлювались доволі чітко. Вони вважали, що уряд України повинен «наполягати на належності політичної автономії Бессарабії до Української Держави». Вже 11 травня 1918 р.

гетьманський уряд видав наказ «Про заборону вивозу товарів у Румунію і Бессарабію» [12].

«Митна війна» тривала до кінця літа. Тоді до Києва приїхала румунська місія. На переговорах були узгоджені економічні питання, намітилися контури розв'язання питання про кордони між двома державами. Але позиції Румунії посилювалися її зв'язками з Антантою. Користуючись її підтримкою, Румунія восени 1918 р. анексувала Бессарабію.

Отже підбиваючи підсумки слід сказати, що діяльність української дипломатичної служби в добу Української Держави гетьмана П. Скоропадського зробила вагомий вклад у розвиток міждержавних стосунків у пріоритетному і найбільш важливому напрямі зовнішньополітичного курсу країни на той час – у бік Центральних держав на чолі з Німеччиною. На відміну від УЦ Ради, яка мала офіційні дипломатичні відносини лише з Німеччиною, Австро-Угорщиною і Туреччиною, Українська Держава за П. Скоропадського обмінялася посольствами з 12 країнами. Загалом її визнали 30 держав світу [7, с. 11].

Література:

1. *Нариси з історії дипломатії України / Під ред. В.А. Смоля. К., 2001. 736 с.*
2. *Єфремова Н.В., Долматов І.В., І.С. Мокін, Горяга О.В. : Історія держави і права України. Навчально-методичний посібник для студентів юр. коледжу. Ч. 2. Одеса: «Фенікс», 2016. 406 с.*
3. *Дециньський Л.Є. Міжнародні зв'язки гетьманського уряду П. Скоропадського в період національної революції в Україні. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". 2008. № 634 : Держава та армія. С. 3-8.*
4. *Покровська І., Хорошилова Ю. Місія приречена на невдачу. Політика і час. - К., 1995. – № 5. – С. 73–78.*
5. *Уська У. Р. Укладення та реалізація домовленостей між Австро-Угорщиною та УНР у Брест-Литовському 1918 р.: уроки дипломатичної боротьби. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія. 2014. № 784. С. 120-127. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA_2014_784_20*
6. *Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. Ужгород; Нью-Йорк: Накладом др. Осипа Ципки, 1930. Т. 2. 427 с.*
7. *Історія міжнародних відносин України (1917–1992). К., 1992. С. 11.*
8. *Дацків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917– 1923 рр. Тернопіль: Астон, 2009. 520 с.*
9. *В'ячеслав Липинський та його доба / Упорядники Т. Осташко, Ю. Терещенко. Київ: Темпора, 2010. Кн. 1. 544 с.*

10. Дацків І.Б. Здобутки дипломатії гетьманату Павла Скоропадського. Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. Том XXIII. Україна – історія С. 349-367.
11. Великий Жовтень і громадянська війна на Україні: Енциклопедичний довідник. К., 1987. С. 53.
12. Державний вістник. 1918. 18 травня. № 2.

Фіалко Ангеліна Вадимівна
здобувачка вищої освіти ступеня бакалавр
факультет Міжнародно-правових відносин
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наук. керівник – доцент Н. В. Єфремова

ВІЙСЬКОВІ РЕФОРМИ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Збройні Сили завжди були вирішальним фактором існування державних утворень, особливо в умовах зовнішньої агресії. Сьогодні, коли триває російська агресія на Сході нашої держави варто звернутись до історичного минулого, зокрема до періоду Української Держави часів гетьмана Павла Скоропадського. Цей період став показовим у розбудові регулярного національного війська. Досвідчений військовик, до революції командир 34-го армійського корпусу, почесний отаман Вільного козацтва, гетьман Павло Скоропадський, прийшовши до влади 29 квітня 1918 року, зосередив основну увагу на формуванні власної регулятивної армії.

Маючи життєвий досвід кадрового військового гетьман розумів, що закріпити незалежність України всупереч усім деструктивним силам можна тільки завдяки створенню боєздатної армії. Тому законом про тимчасовий державний устрій України від 29 квітня 1918 р. П. Скоропадський затвердив себе Верховним Воєводою Української Армії і Флоту [1].

Гетьман одразу зазначив, що захист вітчизни є святим обов'язком кожного козака і громадянина Української Держави. Також нове керівництво, ймовірно, намагалося підняти престиж Збройних Сил, задекларувати їх значення для існування державного організму. Крім цього, необхідно було зважати на

присутність німецько-австрійських військ, керівництво яких мало вплив на політичні кроки гетьмана.

Зокрема, ще під час переговорів П. Скоропадського з німецьким командуванням 24 квітня 1918 р. він був поставлено перед фактом, що на перших порах велика українська армія не буде створюватися [2, с.74]. Сам гетьман пізніше зазначав з цього приводу: «При першій моїй розмові про формування армії, генерал К. Гренер сказав мені: «До чого Вам армія? Ми знаходимось тут, нічого противного Вашому уряду всередині країни ми не дозволимо... Створіть собі невеликий загін у дві тисячі чоловік для підтримки порядку у Києві і для охорони Вас особисто» [3, с.179].

Боездатна українська армія могла стати серйозною перепорою для союзників у задоволенні ними власних потреб в Україні. Надавши допомогу в звільненні України від більшовиків, Німеччина та Австро-Угорщина, вимагаючи виконання підписаних домовленостей, вивозили з України все, що могли і, зокрема зброю.

Загалом питання взаємодії П. Скоропадського й німецького командування відносно будівництва армії є дискусійним і викликає у вітчизняній історіографії досить різні судження. Водночас очевидним є той факт, що в супереч волі Німеччини і Австро-Угорщини гетьман здійснював доволі активну роботу щодо організації регулярної армії в Українській Державі. Однак, іноземний вплив все ж таки гальмував процеси побудови збройних сил України. Намагаючись зменшити цю залежність, 5 вересня 1918 р. П. Скоропадський зустрівся з кайзером Вільгельмом II у наслідок чого було узгоджено питання щодо створення Української армії з попередньою чисельністю у 12 тис. осіб, з правом її подальшого збільшення до 400 тис. осіб [2, с. 179].

Доцільно нагадати, що на момент встановлення гетьманату П. Скоропадського в Україні у його розпорядженні була Запорізька дивізія під командуванням полковника З. Натієва, котра на той момент налічувала до 6 тис. багнетів. Разом з кінним полком у 500 шабель і кількома батареями. Власне дивізія складалася з I Запорізького полку ім. Дорошенка, II Запорізького пішого

полку, III Гайдамацького пішого полку, гарматного запорізького полку, кінного полку ім. К. Гордієнка, інженерного полку й панцирного дивізіону. Згодом, після зростання чисельності дивізії, її реорганізували у корпус [4, с. 205].

У складі Ради Міністрів Української Держави було створено військово-міністерство, яке почало інтенсивну підготовку до подальшої розбудови регулярної армії. З 21 травня 1918 р. його очолив генерал-лейтенант О. Рогоза, який сприяв створенню військових навчальних закладів при Генштабі, залучав до роботи фахівців (С. Дельвіга, М. Юнакова та ін.). На чолі Генерального Штабу перебував полковник О. Сливинський. На чолі українських морських справ з 3 травня 1918 року перебував контр-адмірал М. Максимів. Українським Військовим Чорноморським флотом у Севастополі командував контрадмірал М. Остроградський, а після його відставки з 10 червня 1918 року – контр-адмірал В. Ключковський [5, с. 92].

Основним завданням армії на думку П. Скоропадського та його уряду передбачалася охорона держави від зовнішніх ворогів і підтримка внутрішньодержавного ладу.

Особливим формуванням в Українській Державі були Сірожупанники, зібрані за аналогією із Синьожупанниками з українських військовополонених (тільки не в Німеччині, а в Австро-Угорщині). Офіційно їх частина мала назву Першої козацько-стрілецької дивізії. Її очолив колишній начальник Одеського піхотного училища, а потім українізованої 78-ї дивізії Румунського фронту генерал-лейтенант Ф. Василіїв-Чечель [6, с. 245- 246]. Це військово-з'єднання було повністю споряджене і озброєне на кошти Австро-Угорщини. 13 серпня 1918 р. було підписано угоду з українською стороною про передачу дивізії Українській Державі. Угода передбачала, що дивізія розглядається Центральними державами як регулярне з'єднання, що знаходиться в розпорядженні українського уряду, але мало використовуватися спільно з союзними військами для встановлення і підтримки порядку і безпеки в Україні і проти зовнішніх ворогів України [7, с. 215].

27 червня 1918 року були затверджені штати окремої Сердюцької дивізії. Вона мала нараховувати до 5000 багнетів. Укомплектовувати її слід було хлопцями від 18 до 25 років з родин хліборобів, заможних господарів. Дивізією командував полковник В.Клименко, а начальником штабу був полковник В. Сільський [8, с. 147]. Сердюцька дивізія розглядалася гетьманом як власна гвардія, в основу формування якої покладалася, перед усім, не національний, а соціальний принцип. Складним був процес включення в гетьманську систему Збройних Сил Січових Стрільців.

Сам гетьман неодноразово підкреслювало необхідність аполітичності майбутніх регулярних військовослужбовців і особливу роль відводив питанням дисципліни й військової підготовки солдатів. На таку позицію, безумовно, вплинув досвід УЦ Ради, коли армія, піддавшись більшовицькій політичній агітації, фактично була розкладена, не проявляла належної зібраності й дисциплінованості.

24 липня 1918 р. було зроблено новий крок у розбудові майбутнього війська – Рада Міністрів ухвалила Закон про загальний військовий обов'язок та затвердила план організації армії. За ним Збройні Сили мали складатися «з 8 армійських корпусів (комплектувалися територіальним методом і відповідали 8 військовим округам: I – Волинському, II – Подільському, III – Одеському, IV – Київському, V – Чернігівському, VI – Полтавському, VII – Харківському і VIII – Катеринославському; кожен корпус складався з двох піхотних дивізій, двох бригад польових гармат, однієї бригади важких гармат, одного корпусного кінного полку, чотирьох автопанцерних та радіотелеграфічних сотень, повітряного полку, двох залізничних сотень технічного та санітарного куренів), гвардійської сердюцької дивізії, окремої таврійської пішої бригади, 4 кавалерійських дивізій, окремої кавалерійської бригади, 2 батальйонів понтонерів, 3 бригад важкої артилерії, 3 повітряних інспектур, 2 інспектур повітроплавних балонів, ескадрильї великих аеропланів, повітряної школи, залізничної бригади, 108 повітряних комендатур, 9 інспектур кінного ремонту, 8 ремонтних депо, штабного кавалерійського полку, 4 запасних кавалерійських

полків і 108 повітових комендатур. Передбачалися також військова академія з трирічним навчанням, 4 кадетські школи, 2 військові школи старшин для піхоти, по одній школі для кінноти, артилерії та технічної служби» [9, с. 104].

Тривалість служби у піхоті встановлювалася у 2 роки, в артилерії та кінноті – 3 роки, у флоті – 4 роки. Кількісно армія мала становити 310 тис. солдатів, з них 291220 – рядових і підстаршин, 14930 – старшин, 175 – генералів, 2975 – військових урядовців [10].

Генеральний план організації Збройних сил передбачав «створення Інспектури повітряних сил, яка мала підпорядковуватися безпосередньо начальнику Ген-штабу. В збройних силах планувалося створення 3 повітряних інспектур (авіаційних загонів), 2 інспектур аеростатів і спеціальної повітряної школи для підготовки льотного складу. До того ж, кожний з армійських корпусів сухопутних військ мав би мати окрему авіачастину. Свої авіаційні розвідувальні підрозділи мав і Чорноморський флот, формуванню якого Гетьманат приділяв особливу увагу. На озброєнні Чорноморського флоту знаходилося до 20 гідропланів» [11, с.426-427, 441-442].

На Збройні Сили з бюджету Української Держави мала виділятися сума в 1 мільярд 254 мільйони карбованців. Визначалися і дати перших призовів – 15 листопада 1918 р. (згодом перенесено на 1 грудня 1918 р.) і 1 березня 1919 р. [12, с. 97]. На доповнення закону від 24 липня, 1 серпня 1918 р. було ухвалено закон «Про політично-правове становище служачих військового відомства», який давав роз'яснення стану військовослужбовців у юридичній площині.

Складним був процес включення в гетьманську систему Збройних Сил Січових Стрільців. Їх стосунки з новою владою склалися не просто, оскільки Стрільці під час подій 29 квітня 1918 р. проявили себе як прибічники УЦ Ради.

Крім цього, за Наказом Військової Офіції Української Держави від 7 листопада 1918 р. №674 створювався Окремий Корпус для боротьби з анархією у прикордонній смузі, який підпорядковувався особисто гетьману.

До початку листопада 1918 р. в Українській Державі у супереч іноземних протестів, гетьман закладав підвалини майбутньої регулярної армії. Але цей

процес відбувався у несприятливих умовах та потребував на значні кошти, яких не було в Українській Державі на той час. Також, все ще простежувалася залежність від сил союзників. Ґрунтовна військова доктрина П. Скоропадського на шляху до своєї практичної реалізації стикалася з багатьма труднощами – протидією соціалістичної опозиції, суперечливим німецько-австрійським чинником та й простим браком часу.

Література:

1. *Державний Вістник*. 1918, 16 травня. № 1.
2. Дорошенко Д. *Історія України 1917–1923 рр.* Ужгород; Нью-Йорк: Накладом др. Осипа Ципки, 1930. Т. 2. 500 с.
3. Скоропадський П. *Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918.* Київ-Філадельфія, 1995. 493 с.
4. Голубко В. *Армія Української Народної Республіки. 1917-1917.* Львів: Світ, 1997. 234 с.
5. Барановська Н.М. *Підвалини військової політики гетьмана Павла Скоропадського.* Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Держава та армія. 2014. № 784. С. 90-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPDA_2014_784_16.
6. Дорошенко Д.І. *Мої спомини про недавнє минуле (1914- 1920).* Вид. 2-ге. Мюнхен: Друк. «Ціцero», 1969. 427 с.
7. Тимошук О. В. *Охоронний апарат Української Держави (квітень-грудень 1918 року).* Харків: Вид-во Ун-ту внутр.справ, 2000. 462 с.
8. Сидоренко А. *Військова політика Української держави П. Скоропадського // Вісник КНЛУ. Серія: Історія, економіка, філософія. 2015. Вип. 20. С. 140-153.*
9. Сідак В.С. *Національні спецслужби в період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії).* К.: Альтернативи, 1998. 320 с.
10. *Армія. 1918. 3 грудня.*
11. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. *Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.). 4-те вид., змін. і доп.* Львів: Світ, 1991. 712 с.
12. Якимович Б.З. *Збройні Сили України: Нарис історії.* Львів, Ін-т українознавства НАН України 1996. 360 с.

Півень Дмитро Олегович
аспірант заочної форми навчання
Національного університету
«Одеська юридична академія»

Наук. керівник – доцент Н.В. Єфремова

ДЕРЖАВНО-ЦЕРКОВНІ ВІДНОСИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ ЗА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Непрості процеси релігійно-церковного життя та складність вирішення питань у площині державно-церковних відносин завжди актуалізують вивчення

досвіду різних періодів української історії. Особливий інтерес з огляду на своєрідність формування державно-церковних відносин становить період Української держави за правління П. Скоропадського.

Вивчення релігійно-церковного виміру української національної історії першої третини ХХ ст. у сучасній історичній науці представлено достатньо широко, наприклад у працях Б. Андрусішина, Л. Бабенко, А. Киридон, А. Колодного, Л. Кондратика, В. Пащенко, В. Ульяновського Л. Филипович, П. Яроцького, та інших.

Доцільно зазначити, що на початку Національної революції, Україна ще не мала достатнього досвіду державно-церковних взаємин, а відповідно й підходів щодо співіснування з релігійними організаціями. Так, наприклад, УЦ Рада не мала чіткої позиції щодо юридичного визначення церкви в державі. Підтвердження цього можна відчутти виходячи з аналізу програм політичних партій, що входили до її складу. Так, на 1917 рік, партія Українських соціалістів-революціонерів і Українська соціал-демократична партія наголошували лише на необхідності відокремлення держави від церкви [1, с. 41]. Нажаль, але більш чітких позицій ніж запровадження українізації церкви в УНР так і не з'явилося.

Проголошення 29 квітня 1918 р. Української Держави неминуче вело до пошуку нової моделі організації влади, а відтак – потреби облаштування релігійно-церковного життя. Відразу по приході до влади гетьман оприлюднив документи – Грамота до всього українського народу» та «Закон про тимчасовий державний устрій України» [2, с. 72]. В останньому зазначалося, що головною (державною) визнається православна віра, а «всі не належні до православної віри Громадяни Української Держави, а також всі мешканці на території України користуються кожний повсемістно свобідним відправленням їх віри і богослужіння по обряду оної» [3, с. 118].

Юридично гетьманський уряд визнавав наявність в Українській Державі свободи віросповідання. 2 травня гетьман закликав усіх православних священиків і мирян до єднання в єдину українську національну церкву задля

спільної розбудови української державності [4, с. 254]. Отже у планах гетьмана поступово оформлювалась думка про юридичне закріплення нового статусу Православної церкви Української Держави.

Релігійна політика Гетьманату Павла Скоропадського також виявилася і в утворенні Міністерства ісповідань (очільники В. Зінківський, О. Лотоцький, І. Огієнко) та в продовженні роботи Всеукраїнського Православного Собору. Зауважимо, що міністр Василь Зінківський проводив виважену політику у стосунках із Православною церквою. Натомість ставлення О. Лотоцького було більш авторитарним. Аналізуючи цю ситуацію, А. Киридон зазначив, що «Поряд із наростанням авторитарних тенденцій уряду щодо церкви, спостерігається прагнення встановити толерантні відносини, а також вибудувати генеральну лінію діяльності міністерства на унезалежнення та українізацію Православної церкви» [4, с. 254].

У проміжок з 20 червня – 11 липня та з 28 жовтня – 17 грудня 1918 року відбулось засідання двох сесій Православного церковного Собору, що яскраво проілюструвало уряду значне поживлення питання елегійного життя країни та ідей соборності [4, с. 256]. Відтак уряд П. Скоропадського почав шукати компроміс між революційними силами – прихильниками національного відродження та доволі консервативними поглядами більшої частини православного духовенства в Україні.

Але в той час існувала низка суперечностей, які перешкоджали процесу становлення української церкви. Одна з них – статус церкви: вона не була відокремленою від держави. У той же час, уряд П. Скоропадського було підтримано ідею православної державності. Гетьман визнавав вагому роль Православної церкви у державотворчому процесі та в культурно-релігійному житті українського народу. Аналізуючи політику П. Скоропадського у сфері розбудови державно-релігійних стосунків дослідник В. Ульяновський зазначає: «Політика Гетьманського Уряду щодо Церкви врешті була досить чітко відпрацьована концептуально й практично-організаційно, що обмежувало самостійність Церкви як інституції (передусім в акціях державного характеру),

але держава не втручалася у власне релігійне життя й виконання основних внутрішніх функцій Церкви» [5, с. 39].

Складними були процеси внутрішньо церковних трансформацій із огляду на необхідність вибудовування взаємин з Московським патріархатом. На часі постало питання організаційного оформлення автокефалії Української церкви [6, спр.103, арк. 1-1зв.]. У цілому, гетьман не виголошував своєї позиції стосовно ідеї автокефалії Української Православної церкви. Спираючись на факт невизначеності цього питання серед населення країни, він теж не квапився. Втім, позиція вищої церковної влади на чолі з митрополитом Антонієм (Храповицьким), який намагався відстоювати єдність Російської Православної Церкви і протидіяти спробам її роз'єднання спрямовувалась на заперечення автокіфалії [7, с. 84]. Ці обставини змусили Гетьмана відступитися від політики невтручання у внутрішньо-церковні справи та поступово перейти до більш твердих вимог щодо її оформлення.

Отже, доцільно зазначити, що у 1918 році церковним питанням приділялася велика увага. Держава ставилася до церкви, як до впливової інституції. Найголовнішими стали питання статусу церкви та її юрисдикційної самодостатності [5, с. 315-316]. На відміну від нерегламентованості релігійно-церковного життя в основних законодавчих актах Української Народної Республіки періоду УЦ Ради, за П. Скоропадського в Українській Державі стан правового статусу Церкви закріплювався як спеціальними законодавчими актами, так і окремими положеннями в конституційних актах. Юридично Гетьманат визнавав в Україні релігійний плюралізм. Свободу вибору релігійної ідентичності фактично закріплювали і Закони про тимчасовий державний устрій України і Закон “Про громадянство Української Держави” від 2 липня 1918 р. [8, арк. 7-9].

Тож слід погодитись із думкою відомого українського ученого В. Ульяновського, який зауважував, що Церква у 1918 році почала відходити від старої моделі підпорядкування державі, однозначно обравши позицію: не

Церква для держави, а держава для Церкви, що, ніби, більше нагадувало західний варіант церковної організації [5, с. 316].

Проте в умовах української революції церковно-релігійне питання вирішувалося шляхом привнесення національного аспекту до церковного життя. Зауважимо, що українська національна революція 1917–1920 рр. активізувала й національно-культурне життя України, але політичні сили, які діяли на території України у той період, по-різному ставилися до церковного питання.

Отже оцінюючи державотворчі здобутки П. Скоропадського слід сказати, що його політика до Церкви була досить чітко відпрацьована концептуально й практично-організаційно. Держава намагалась не втручатися у власне релігійне життя й виконання основних внутрішніх функцій Церкви, але обмежувала її самостійність.

Література:

1. *Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст. Програмові і довідкові матеріали.* / Упоряд. В.Ф. Шевченко та ін. К.: Консалтинг, Фенікс, 1993. 336 с.К.
2. *Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття.* К.: Український письменник, 1993. 413 с.
3. *Слюсаренко А. Г., Томенко М. В. Історія української конституції.* К.: Знання, 1993.
4. *Киридон А.М. Релігійно-церковне життя в період Гетьманату: проблемне поле взаємодії // Національна та історична пам'ять: Збірник наукових праць. Вип. 7. С. 252 – 260.*
5. *Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського).* К.: Либідь, 1997.
6. *Центральний Державний архів Вищих органів влади та управління України Ф. 1071. Оп 1. Спр. 103.*
7. *Силантьєв В. І. Влада і православна церква в Україні (1917–1930 рр.): Дис... д–ра іст. наук: 07.00.01. Національний технічний університет «Харківський політехнічний ін–т». Х., 2005. 461 арк.*
8. *ЦДАВО України. Ф.1064. Спр. 32.*

Електронне наукове видання

**ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ
ТА ЙОГО ДЕРЖАВОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ**

збірник матеріалів
науково-методичного кругло столу
(м. Одеса, 20 листопада 2020)

Матеріали публікуються в авторській редакції

Відповідальні за випуск: Н. В. Єфремова, Т. Ю. Іванійчук